

EKİTAP

HURAFELER

SEBEPLERİ, SONUÇLARI,
ÖNLEMENİN YOLLARI

Doç. Dr. Sıddık AĞÇOBAN
Yasemin GÜNDOĞDU

ilâhiyât

ilāhiyāt 1768

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Hurafeler

(Sebepleri, Sonuçları, Önlemenin Yolları)

Doç. Dr. Sıddık AĞÇOBAN - Yasemin GÜNDOĞDU

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Mikail İPEK

E-ISBN 978-625-8568-08-0

1. Baskı: Aralık 2025

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: Tavoos

Kapak: Tavoos

ilāhiyāt

Fora İş Merkezi, 1354. Cadde No: 138/5, 06378

Ostim/Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

HURAFELER

SEBEPLERİ, SONUÇLARI, ÖNLEMENİN YOLLARI

Doç. Dr. Sıddık AĞÇOBAN
Yasemin GÜNDOĞDU

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	6
Giriş: Konu, Önem ve Yöntem	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HALK İNANIŞLARI: GENEL ÇERÇEVE	19
1.1.Kavramsal Çerçeve	19
1.2.Yaygınlık, Sebep ve Zararlarına Yönelik Tespitler	22
1.3.Eğitim ve Bilgilendirme Çalışmalarının Önemi	28
1.4.İlahiyat Eğitiminin Yeri ve Önemi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

2.BULGULAR VE YAŞAYAN HALK İNANIŞLARI	35
2.1.Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanışlar	36
2.2.Kutsal Nesneler, Kişiler ve Yerlerle İlgili İnanışlar	38
2.3.Halk hekimliği, Ocaklı, El Almayla İlgili İnanışlar	40
2.4.Cinler, Periler, Büyü, Hortlaklarla İlgili İnanışlar	41
2.5.Muskayla İlgili İnanışlar	45

2.6.Uğur-Uğursuzlukla İlgili İnanışlar	46
2.7.Nazar Boncuğuyla İlgili İnanışlar	48
2.8.Kurşun Dökmeyle İlgili İnanışlar	48
2.9.Falcılık İlgili İnanışlar	49
2.10.Uğurlamayla İlgili İnanışlar.....	49
2.11.Ateşle İlgili İnanışlar	50
2.12.Aynayla İlgili İnanışlar	50
2.13.Yağmurla İlgili İnanışlar	51
2.14.Haşerat Basmasıyla İlgili İnanışlar	51
2.15.Kurban Kesmeyle İlgili İnanışlar	52
2.16.Gelinle İlgili İnanışlar	53
2.17.Enerjiyle İlgili İnanışlar	53
2.18.Mezarlarla İlgili İnanışlar	54
2.19.Diğer İnanışlar	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ÇOK DİSİPLİNLİ PERSPEKTİFLER.....	56
3.1.Psikolojik Açıdan İfade Ettiği Anlam.....	56
3.2.Sosyolojik Açıdan İfade Ettiği Anlam	68
3.3.Teolojik (İslam İnancı) Açıdan İfade Ettiği Anlam.....	76
3.4.İslam Dışı Kökenleri.....	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.HALK İNANIŞI, HURAFE VE DİN AYRIMI.....	83
--	-----------

4.1.İslam Diniyle İlişkisi	83
4.2.İlişkinin Çözümlemesi.....	84
4.3.Risk Alanları.....	89
4.4.Gerçekliği Bulunan İnanışlara Karşı Tavır	92

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.ZARARLARI.....	101
5.1.Dinsel Zararlar	101
5.2.Bireysel (Psikolojik) Zararlar	104
5.3.Toplumsal Zararlar	107

ALTINCI BÖLÜM

6.ÖNLEMENİN/AZALTMANIN YOLLARI	112
6.1.Anlama Yolunun Takip Edilmesi	112
6.2.Farkındalığın Oluşturulması	114
6.3.Eğitim Olanaklarından Yararlanılması	116
6.4.Psikolojik ve Manevi Danışmanlık Hizmetleri	119
Sonuç	120
Kaynakça	132
Kişisel Görüşmeler	137

Önsöz

Bu çalışma sağlıklı temel dini bilgilerle çatışan, onunla uyumlu olmayan ve buna erişimi zayıflatan inanış biçimlerini konu edinmektedir. İlahiyat fakültesinde eğitim gören öğrenciler arasında yaşayan halk inanışlarından hareketle kendisine bir referans noktası belirleyen çalışma, alternatif inanç/inanış biçimlerine karşı farkındalığı artırmayı hedeflemektedir. Bizi bu çalışmaya yönlendiren esas neden ülkemizde halk inanışlarının yaygın olduğu ve bu inanışların sahih İslam inancıyla çelişip çelişmediği yönünde yeterli hassasiyetin gösterilmediğine yönelik gözlemlerimizdir. Bilhassa günümüzde sosyal medyanın da etkisiyle evrene mesaj gönderme, ruhsal iyi olma, travma ayıklama, geçmişin yükünden kurtulma gibi öğretiler adı altında tevhit inancını zedeleme riski taşıyan hatta dikkatli olunmadığı takdirde kişiyi şirke/küfre düşürme tehlikesiyle karşı karşıya getiren inanış ve uygulamalar yaygınlaşmaktadır. Bunlar geleneksel halk inanışlarından bilhassa dini inanç alanıyla ilgili olanlarla birleşince bu konudaki yaygınlık ve kanıksama durumu artmakta buna mukabil farkındalık ve hassasiyet zayıflamaktadır. Bu konuda ilahiyat öğrencilerinin özel bir yeri bulunmaktadır. Çünkü bu öğrenciler İslam'ın doğru ve temel nitelikte

olan ilkelerini doğru anlama ve meslek hayatlarında bunu toplumun belli bir kesimine ulaştırma sorumluluğu taşımaktadırlar. Bilhassa Allah'tan başka varlıklara hakiki güç ve yaratıcılık (!) isnat eden, temel dini bilgiler ve sahih dini inancı zedeleyen hatta tahribatla yüz yüze getiren inanış ve uygulamalara karşı dikkatli olmak, akademisyen ve bilhassa öğrencileriyle ilahiyat camiasının dini, manevi ve kurumsal sorumluluğundadır.

Söz konusu gerçeklik, ilahiyat camiasında farkındalığı artırmak adına yapılan/yapılacak bilgilendirme çalışmalarının önemli hatta gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Elimizdeki bu kitap söz konusu düşünceyle bağlantılı olarak ortaya çıkmış çalışmalara dayanmaktadır. Amacı temel düzeyde, açık ve anlaşılır, erişimi kolay bir bilgi dokümanı sunmak olduğundan, çalışmada uzun kavramsal ve kuramsal girdilerden olabildiğince uzak durulmuştur. Akademik veya entelektüel tartışmalara atıf yaparak konuyu uzatmak asıl meseleyi arka plana itmek riski taşıdığından temel düzeyde akademik bilgi aktarımı yeterli görülmüştür. Doğrudan konuya yönelik, saha verilerini esas alan, gerçekçi analizlerle uygulanabilir çözümler hedeflendiği için literatür girdileri de kısa tutulmuş bunun yerine doğrudan sahayı ve canlı

verileri esas alan uzman görüşlerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu konuda bize destek veren, görüş ve fikirlerini bizimle paylaşan, analitik yaklaşım ve çözüm önerileriyle çalışmamızın bu aşamaya gelmesinde ciddi emeği ve özverisi bulunan uzmanlarımıza teşekkürü borç biliriz. Bu kapsamda; Psikolog Çağrı YALÇIN ÇINAR, Doç. Dr. Feim Gashi, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Memiç, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demirci, Dr. Öğr. Üyesi Mikail İpek, Dr. Öğr. Üyesi Enes Eryılmaz, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nair, Dr. Öğr. Üyesi Bekir Altun ve Arş. Gör. Sümeyye Demir'e; ayrıca bazı hassas bilgilerin doğruluğunu tespit etmemizde bize destek veren Dr. Ali Yücel ve kurumsal destek konusunda bizi yalnız bırakmayan ve araştırmalarımızı destekleyen dekanımız Prof. Dr. Mustafa Canlı'ya içtenlikle teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Sıddık Ağçoban - Yasemin Gündoğdu

2025 Kırklareli

Bu kitap çalışması 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenen, Doç. Dr. Sıddık Ağçoban'ın danışmanlığı ve Yasemin Gündoğdu'nun yürütücülüğünde gerçekleştirilen, 1919B012400588 numaralı "İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Arasında Yaşayan Halk İnançlarının Tespit Edilmesi ve Hurafelere Yönelik Bilgilendirme Dokümanının Geliştirilmesi" adlı projeden türetilmiştir.

Giriş: Konu, Önem ve Yöntem

Geleneksel olarak, batıl inanç, büyüsel düşünce, hurafe gibi konular üzerine yapılan çalışmalarda genellikle insanların tahsil eksikliklerine, bilişsel veya duysal yetersizliklerine, gönderme yapıldığı görülür. Ancak sanılanın aksine bu inanışlar zeki, eğitilmiş, duygusal olarak istikrarlı yetişkinlerde bile görülmektedir.¹ Ülkemiz özelinde konuya yaklaşacak olursak benzer bir durumun bizim için de geçerli olduğunu görürüz. Eğitimin en üst seviyesine erişmiş, kariyer yapmış, bilimsel bilginin uzmanlığına kadar ilerlemiş olmasına rağmen birçok kişide bu tür inanışların yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Burada derhal şu hususun belirtilmesinde fayda vardır: Bu tür inanışlar – aşağıda detayı geleceği üzere- psikolojik, sosyolojik veya tarihsel olsun insani koşullardan kaynaklanır. Bundan dolayı bu inanışlara sahip kişilere karşı yargılayıcı, dışlayıcı hatta suçlayıcı bir dil kullanmak, pedagojik açıdan hatalı, akademik etiğe ters, anlayıcı yaklaşıma muhalif ve –şayet problem varsa- çözüm önerilerinin önünü başta kesen bir tutumdur. Kaldı ki

¹ Jane L. Risen, “Believing What We Do Not Believe: Acquiescence to Superstitious Beliefs And Other Powerful Intuitions”, *Psychological Review* 123/2 (2016), 182.

-yine ileride geleceği üzere- her halk inancı *hurafe* veya *bid'at* kategorisinde din dışı olmadığı gibi aksine bazıları sosyal veya beşeri bazı sorunların çözümü için gerekli bile görülebilir. “Hurafe” kelimesinin kitabın başlığında kullanılmasının nedeni bir ilahiyat çalışması olduğuna gönderme yapması ve aynı zamanda hedef okuyucu kitlesinin ilgisini daha fazla çekmesi içindir.

İlahiyat disiplini çerçevesinde ele alınan bu çalışmada halk inanışlarının içinden hurafe veya *bid'at* olanları özenle seçerek ayırma yönünde bir irade ortaya konulmaktadır. Bunlar, dinin esaslarına ve sahih inanç alanına giren ve bu alanı tahrif etme potansiyeli taşıyan özel inanış türlerindendir. Bu yüzden çalışma, halk inanışları kavramını hurafe kavramından titizlikte ayrı tutmaktadır. Çalışmanın amacı *hurafe* veya *bid'at* olarak nitelenen türdeki inanış ve uygulamalara karşı farkındalık oluşturmak, masum gibi gözükmemesine rağmen sahih inanca zarar verdiğini göstermektir. Hurafeler, dinî bilginin özünden uzaklaşarak halk arasında yanlış inanç biçimlerine dönüşen olgulardır. İlahiyat disiplini, bu tür inanç sapmalarını tespit etmek ve doğru dinî bilgiyi toplumla buluşturmak açısından kilit bir role sahiptir. Bu çalışma, ilahiyat perspektifinden hurafelerin sebeplerini, etkilerini ve önlenme

yollarını ele alarak, doğru bilgiye dayalı bir din anlayışının yerleşmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Böylece hem bireysel inanç dünyasının arınması hem de toplumun dinî bilinç düzeyinin yükselmesi hedeflenmektedir.

Standart ilahiyat eğitimi her ne kadar hurafelere yönelik inancı belli ölçüde azaltıyor olsa da bunun hurafelerle mücadele açısından yeterli olmadığı görülmektedir. Çünkü yaptığımız gözlem ve karşılaştığımız bazı olaylar hurafelere inancın ilahiyat fakültesinde bile hala yaygın olduğunu göstermektedir. Çalışma sonunda elde ettiğimiz bulgular bu gözlemlerimizi destekler mahiyette çıkmıştır. Bu çalışma hem ilahiyat öğrencilerini bu konuda aydınlatmak, zararlı olan türlerine karşı dikkati çekmek, bundan nasıl korunacaklarını göstermek ve meslek hayatlarına atıldıklarında hurafelerin azaltılması noktasında nasıl hareket edeceklerine yönelik rehberlik etmek noktasında faydalı olacaktır. Bir diğer ifadeyle amaç ilahiyat öğrencilerinin aydınlatılmasıyla sınırlı değildir aynı zamanda çalışmanın söz konusu öğrencilere meslek hayatında bu tür inanışlara yönelik olarak muhatap kitlenin (halk veya öğrenciler) nasıl bilgilendirileceği konusunda da rehberlik etme potansiyeli vardır.

Çalışma her ne kadar genel anlamda hurafe kategorisindeki inanış biçimlerini tanıma ve farkında olma açısından genel okuyucu kitlesine hitap ediyor olsa da özel olarak ilahiyat fakültesi öğrencileri başta olmak üzere akademisyenleriyle birlikte ilahiyat camiasını özellikle gözetmektedir. Çünkü resmi dini söylem ve sahih dini bilginin hem üretilmesi hem de yayılması konusunda başrolde bulunan ilahiyat fakülteleri bu misyonları sayesinde hem din görevlilerini hem de din eğitimi verecek olan öğretmen kadrosunu yetiştirmektedir. Bunlar ise ülke çapında din hizmetleri ve dini bilginin doğru aktarımı, sahih dinin öğretimi, hatalı olanların ayıklanması görevini üstlenmektedirler. Buna bağlı olarak ilahiyat öğrencilerinin bu konudaki farkındalık düzeylerinin artması hem kendi dini yaşamlarında hem de muhatap oldukları/olacakları halk açısından taşıdıkları sorumluluktan dolayı ayrı bir öneme sahiptir.

İlahiyatın hurafelerle mücadelede kilit rolde oluşu aynı zamanda ülkemizin hedeflediği doğru dini bilgilere erişim vizyonu açısından da önem arz etmektedir. Nitekim On İkinci Kalkınma Planı'nın "Nitelikli İnsan, Güçlü Aile, Sağlıklı Toplum" bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: "789.3. Toplumun güncel ihtiyaçlarını karşılamak, kasıtlı,

yanlış ve hurafeye dayalı yaklaşımları ayırt ederek temel dini bilgilere doğru ve sağlıklı biçimde erişimini sağlamak amacıyla yazılı, görsel ve işitsel kanallar aracılığıyla etkin bir bilgilendirme imkânı sunulacaktır.”² Söz konusu belgede yer alan bu ifade genel anlamda temel dini bilgilerin hurafeden ayırt edilmesinin gerekliliğinden bahsederken özel manada bizim bu çalışmamıza benzer çalışmaların önemine dikkat çekmektedir.

Çalışma nitel araştırma deseninin kullanıldığı bir çalışmadır. Nitel veriler iki aşamada ve iki kategoride toplanmıştır. Yöntem belirleme ve veri toplama süreci şöyledir: İlk olarak halk inanışları üzerine bir literatür taraması yapılmış ve ardından sahada halk bilgisi ürünlerinin nasıl toplanacağına yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu konuda en verimli bilgi toplama tekniğinin *derinlemesine mülakat* en verimli bilgi toplama aracının ise *yarı yapılandırılmış görüşme formu* olduğu tespit edilmiştir. “Derinlemesine mülakat, yüz yüze, internet ortamında, telefonla ve mail yoluyla olmak üzere farklı çeşitlerle uygulanabilen nitel sosyal bir veri

² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)* (Ankara, 2023), 190.

toplama tekniğidir. Nitel çalışmalarda tercih edilen bu yöntem, araştırmacı ile görüşmeci arasındaki sosyal etkileşim ve iletişime bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Derinlemesine görüşmenin amacı, görüşmeci kişinin deneyimlerini, düşüncelerini ve algılarını ortaya çıkarabilmek, bilinmeyenlerin anlaşılmasına katkı sağlamak ve yeni şeyler keşfedebilmektir.”³ İlgili literatür çerçevesinde form hazırlanmış ve araştırmanın etik kurul raporu alındıktan sonra saha araştırması aşamasına geçilmiştir.

Söz konusu görüşme formunun geliştirilmesinde bazı kaynaklar referans alınmıştır. İlk olarak Erman Artun’un *Türk Halk Bilimi* adlı kitabının “araştırma yapılan yerle ilgili soru örnekleri” bölümünde yer alan sorulardan araştırmanın amacına uygun olanların uyarlanması yoluna gidilmiştir. ⁴ Kutsal nesnelerle ilgili inançlar hakkında sorular için de

³ Fatih Uslu - Erdi Demir, “Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40/1 (2023), 289-299.

⁴ Erman Artun, *Türk Halk Bilimi* (İstanbul: Kitabevi, 2005), 342-380.

Kemal Polat'ın "Kutsal Nesnelerle İlgili Halk İnanışları" adlı bilimsel yazısından yararlanılmıştır.⁵

Çalışmada anket tekniğini kullanmak da mümkündür, ancak bu çalışmanın amacı, niteliği ve hedefleri göz önüne alındığında mülakat tekniğinin daha avantajlı olduğu görülmektedir. Çünkü buradaki asıl amaç ilahiyat öğrencilerinden kaç tanesinin bir veya daha fazla hurafeye inandığının ortaya konmasından ziyade hurafe türü inançların varlığının ve bunların gelişmesinde kişisel, toplumsal, tarihsel arka plana dair verilerin tespit edilmesidir. Derinlemesine görüşme ankette tespit edilemeyen detayların ortaya çıkmasını sağlar. Hedeflenen çalışma bireylere değil genele hatta topluma yönelik olacağından bu tür bir yöntem anketten daha iyi sonuçlar alınmasını sağlamıştır.

Veri toplama sürecinin ilk aşamasında birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar sınıf ve cinsiyet dağılımı dengeli olacak şekilde 25 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Görüşme tamamen gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Görüşmede katılımcılara doğum, ölüm, evlilik, kismet açma, doğal taşlar,

⁵ Kemal Polat, "Kutsal Nesnelerle İlgili Halk İnanışları", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 101-134.

enerji, renk, uğur-uğursuzluk, sayılar, kurban, saç, dağıtma, haşeratlar, ayna, ateş, uğurlama, falcılık, kurşun dökme, cinler, şifalı sular, mezarlar, kutsal yerler, türbe ziyaretleri, kutsal görülen nesneler, nazar, nazar boncuğu gibi temel alanlara yönelik sorular yöneltilmiş gelen cevaplar not edilmiştir. Verilerin bazıları yüz yüze görüşme yoluyla bazıları da form doldurma yoluyla toplanmıştır. Formun sonunda belirtilen konulardan başka inanışa sahip olup olmadıkları sorulmuştur.

Derlenen halk inanışlarından yola çıkarak ilahiyat öğrencileri arasında yaşayan halk inanışlarının listesi çıkarılmış ve bu liste doğrultusunda hazırlanan dosya çalışmada adı geçen uzmanlara gönderilmiş ve onlardan görüş talep edilmiştir. Talep formunda, bu inanışların ilgili disiplin açısından ne ifade ettiği, hangi kategoride (halk inanışı, hurafe, bid'at, eski dini inanç kalıntıları, psikolojik, sosyolojik, tarihsel vs.) değerlendirileceği, bunların sebepleri, (varsa) birey, toplum ve din üzerindeki zararları ve bunların zararlı olanlarını azaltmak için nelerin yapılabileceği gibi temel noktalarda bilgi istenmiştir. Gelen bilgiler toplanmış ve çalışma planının içinde akışa uygun olarak bu bilgilere atıflar yapmak suretiyle yer verilmiştir. Görüşler aynen alınıp yapıştırılmamış, yeniden yazma ve özetleme şeklinde

değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda *kişisel görüşme* kapsamında atıf bilgiler uzmanlarla tekrar paylaşılmış ve onayları alınmıştır. Uzmanlardan alıntılanan bilgilere *kişisel görüşme* olarak atıf yapılmıştır.

Sahadan toplanan canlı veriler üzerine uzmanların doğrudan odaklanarak yaptıkları çözümler ve buna dayalı öneriler literatürden yola çıkarak yapılan değerlendirmelerden daha verimli olacağı düşüncesinden hareketle çalışmanın hem alana (ilahiyat) katkı sağlayacağı hem de hedef kitleye (ilahiyat camiası) yönelik bir referans niteliği taşıyacağı beklenmektedir. Bu haliyle çalışma, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin dayanışma yoluyla ürettiği, doğrudan sahaya yönelik bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Çalışma indirgemeci ve pozitivist değildir. Yani inceleme konusu olan inanışları sosyolojik, psikolojik, tarihsel veya kültürel süreçlere indirgemez. Sadece bu disiplinler açısından ne anlam ifade ettiğine dair açıklamalar ve buna bağlı öneriler getirir. Konunun bu çalışma kapsamıyla sınırlı olmadığı bilinciyle hareket eder.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HALK İNANIŞLARI: GENEL ÇERÇEVE

1.1.Kavramsal Çerçeve

Halk inanışı, “tabiatüstü bir gücün, varlığın, varlıkların, mevcudiyetine, bunlarla ilgili görev ve kaçınmaların bulunduğu, bunlara riayet edildiğinde yarar sağlanabileceğine, ihlal veya ihmal edildiğinde zarar görüleceğine inanma” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tip inanışlarda inanılan varlıkların veya gücün gerçekte var olup olmadığı, mantıklı veya nesnel ölçülere uyup uymadığının bir önemi bulunmaz. ⁶ Arık ve Eroğlu tarafından belirtildiği şekliyle ise “bir milletin veya toplumun kendi ana kültürleri yanında karşılaştıkları farklı din, inanç ve kültürlerden de etkilenerek ortaya çıkan inanışlardır. Kültürün önemli bir parçası olan bu inanışlar, halkın dindarlık anlayışında farklı düzeyde ve içerikte kendisine yer bulabilir.”⁷

⁶ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Halk İnanışlarına Giriş”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 21.

⁷ Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (ed.), “Halk İnanışları El Kitabı” (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017).

Hurafe ise Etnoloji Sözlüğü’nde ,“Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren; geleceği bilmek isteğiyle bazı raslantı benzerlikleri iyilik ya da kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren; bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği birtakım doğaüstü kuvvetlerin varlığını kabul eden, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalar.” olarak tanımlanmıştır. ⁸ Türk Dil Kurumu tarafından, “İslamiyet’ten önceki dinlerden kalan veya dinde olmadığı hâlde sonradan oluşturulmuş, gerçekte ilgisi bulunmayan batıl inanç, efsane, hikâye, rivayet vb.” şeklinde tanımlamaktadır. ⁹ TDV İslam Ansiklopedisinde ve Dini Terimler Sözlüğünde ise hurafenin, “bunamak” anlamına gelen “haref” kökünden türediği ve “akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatici söz” olduğu yazmaktadır.¹⁰

Hurafe kelimesi Kur’an’da doğrudan geçmez. Ama onunla yakın anlamları olan kelimeler

⁸ Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971), 42.

⁹ <https://sozluk.gov.tr/>, erişim: 22 Mayıs 2025.

¹⁰ Ahmet Özel, *TDV İslam Ansiklopedisi Dini Terimler Sözlüğü* (İstanbul: İsam Yayınları, 2023), 1/475; Ali Murat Yel, “Hurafe”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 18/381.

geçmektedir. Uydurulmuş söz anlamına gelen usture veya tekavvül, yalan uydurmak anlamına gelen ihtilak, önceki milletlerin geleneği anlamına gelen huluku'l-evvelîn kelimeleri bunlardandır. Hadis literatüründe bir yerde geçmektedir. Buna göre hurafe adında cinlenmiş bir kişinin anlattığı tuhaf hikayelerden dolayı onun anlattıklarına benzeyen her söze daha sonra “asılsız” anlamında “Hurafe’nin sözü” denmiştir.¹¹

İslam dini açısından hurafe “sapkın” bir inanış olarak görülür. İsmail Lütfi Çakan’a göre kişiyi İslam’ın doğru yolundan çıkaran, sapıklığa sürükleyen üç temel neden vardır. Bunlar, Şeytan, ehl-i kitap, “bid’at ve hurafelerdir”. Şeytanın adımlarına uymamak konusu Kur’an’da sık sık hatırlatılır. Ehl-i kitap Müslümanları yoldan çıkarmak veya kendilerine benzetmek yani itikadı bozmak istediklerinde soruna dönüşen Yahudi ve Hristiyanlardır. Bid’at ve hurafeler ise farkına varmadan kişiyi dinden çıkardığı için ilk ikisinden daha zararlı bile olabilir.¹²

¹¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Hurafe”, TDV *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 18/382.

¹² İsmail Lütfi Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 7-8.

Konuyla ilgili bir diğerk kavram *Bid'at*'tır. Bid'at, "daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan şey" anlamına gelir. Terim olarak ise "Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliğı taşıyan her şey" şeklinde tarif edilmektedir. Bu manada bid'at Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan her şeyi kapsamaz. Örneğın doğrudan dini alana dâhil olmayan şeyler, örf ve adet nevinden olan davranışlar bid'at değildir.¹³

İlgili literatürde, "inanç" ve "inanış" kelimelerini kısmen farklı anlamlara gelecek şekilde kullanalar olmuştur. Bu çalışmada iki kelime arasında kategorik veya ansiklopedik bir ayırım gözetilmemiş olsa da kültürel ve toplumsal bağlama gönderme yapılan yerlerde "inanış" kelimesini, itikadi bağlama gönderme yapılan durumlarda ise "inanç" kelimesini kullanma yönünde bir tutum benimsenmiştir.

1.2.Yaygınlık, Sebep ve Zararlarına Yönelik Tespitler

Hurafelere inanç İslam'a açıkça ters olmasına rağmen İslam toplumlarında oldukça yaygındır.

¹³ Rahmi Yaran, "Bid'at", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, 1992).

Kendi toplumumuzda bilhassa inanç boşluğu yaşayan, bilgi eksikliğinin olduğu her kesimde hurâfe ve bâtil inanışlara rastlanmaktadır.¹⁴ Turgay’a göre “Özellikle gaipten haber verme, günler, ölümler, kabirler, muska ve tılsımlar, fal açma, büyü bakma ve benzeri hususlar hakkında, çeşitli hurafeler, insanlar arasında yayılmaktadır.” Hurafeler, toplumumuzda tahmin edemediğimiz bazı konularda bile yayılmaktadır. Hemen her kesimde görüldüğü için hurafelere inanç, toplumumuzun karşı karşıya olduğu problemlerden biridir.¹⁵ Kategorik olarak en yaygın görülenleri gaybı bilmeye yönelik olanlarıdır. Yıldız, kahve, iskambil, ok, bakla, su, kitap (Kur’an veya başka kitapları açma gibi) falı gibi çeşitleri, genellikle İslam öncesine ait hurafelerden olup en yaygın olanlarıdır. Ayrıca uğur-uğursuzluk, ölümlerden yardım isteme, cincilik gibi İslam açısından temelsiz inançlar da söz konusudur.¹⁶

Toplumumuzda bu konuyu sahada ilk araştıranlardan birisi Hikmet Tanyu’dur. Tanyu, genellikle manevi-dini folklora ait inanış listesinin 30

¹⁴ Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*, 15.

¹⁵ Nurettin Turgay, “Kur’ân Çerçevesinde Hurâfeler ve Korunma Yolları”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/1 (2006), 21-22.

¹⁶ Yavuz, “Hurafe”, 18/383.

civarında olduğunu ancak kendisinin bunu 200 civarında bulduğunu söylemekte ve bunların listesini vermektedir. Tanyu, bunları tasnif ederken 8 kategori kullanmaktadır. Bunlar: 1-Hiçbir zararı olmayan inanışlar. 2- Manevi telkinle ümit ve teselli vererek faydalı olabilecek, hayatı mânalandıran, çeşitlendiren, güzelleştiren inanışlar. 3- Ne zararı ne de faydası olmayan inanışlar. 4- İslâmî temelle çatışmayan, ona aykırı olmayan inanışlar. 5- İslâmî temelle uzlaşan, kaynaşan inanışlar. 6- İslâmî esaslara aykırı düşen inanışlar. 7- İlimle, ilmî verilerle çatışmayan inanışlar. 8- İlmî temellere aykırı olan inançlar.¹⁷

Yakın geçmişte sahada başka çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar söz konusu inançların varlığını sürdürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Örneğin 2006 yılında Çobanoğlu tarafından Bursa’da 412 kişi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların %87’si nazara inanmaktadır. %80’i türbelere gitmekte, gidenlerin %11,8’i türbelerde adak adama veya mum yakma gibi uygulamalara katılmaktadır. %54’ü fal baktırmakta,

¹⁷ Hikmet Tanyu, “Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit Ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma -1”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI/1-4 (1976), 132-141.

%39'u ise muskalara inanmaktadır. Ayrıca, katılımcıların üçte birinden fazlası uğur ve uğursuzluk inançlarına sahip olduklarını belirtmişlerdir.¹⁸

2020 yılında Yıldırım tarafından Malatya ve çevresinde yaşayan hurafelerle ilgili yapılan çalışma ise hurafelerin halk arasındaki çeşitliliğini göstermektedir. Yıldırım bu tezinde Malatya ve çevresinde yaşayan halk inançlarında; boş beşiğin sallanmasının iyi sayılmayacağı, güneş ve ay tutulmasının kıtlık getireceği, bir erkeğin iki kadın arasından geçmesinin ömrünü kısaltacağı, gökkuşağı görülünce o yılın ucuzluk yılı olacağı, sağ kulağın uğuldamasının iyi bir haber sol kulağın uğuldaması ise kötü bir haber işareti olduğu, pilav tavaasının dibini kazıyanın düğününde kar yağacağı gibi onlarca inanış türü tespit etmiştir.¹⁹

¹⁸ Abdullah Çobanoğlu, *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırma (Bursa/Osmangazi Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 60-61, 91-93.

¹⁹ Leyla Yıldırım, *Bid'atler, Hurafeler ve Malatya Örneği* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 77.

Bu çalışmalar gerçekten de hurafelerin hala toplumumuzda oldukça yaygın ve çeşitli olduğunu göstermektedir.

Sebepleri: Tanyu, dini folklor ve manevi inançlarla ilgili olan yönelişlerin sebeplerini şöyle açıklamaktadır: İhtiyaçları gidermek, dilekleri yerine getirmek, rahatlık elde etmek, çıkar sağlamak, ümitlenmek, huzur ve güven duymak gibi istekler... Ona göre inançlar bu istekleri ne kadar tatmin ediyorsa o kadar yaygın olmaktadır. Üstelik din tarafından doğrudan reddedilmeyen inanç ve eylemler giderek güçlenmektedirler.²⁰

Köse ve Ayten tarafından yapılan bir çalışmada hurafelere inanmanın sosyal ve psikolojik temelleri araştırılmıştır. Bu çalışmada insanların belirsizlik durumlarında belirsizliği aşma yönünde bir eğilim içinde oldukları ve insanların kendi çevresiyle ortak hareket ederek belirsizliği yenmeyi denedikleri tespit edilmiştir. Böylece insanlar belirsizlikten kurtulmakta ve kesin bir şeye inanma arzusunu doyurmaktadırlar. Batıl inançlar başarı yakalamaktan daha çok başarısızlıktan ve sürpriz kötü sonuçlardan kaçmayı hedefler. Bu tür inançlar kişiye hayatını kontrol etme,

²⁰ Tanyu, "Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit Ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma -1", 142.

planlama, kötü şanstın korunma, başarısızlıktan kurtulma veya bunları anlamlandırma, kaygı ve kötümserlik hislerinden kurtulma gibi duygular sağlar.²¹

Söz konusu bu sosyal ve psikolojik sebepler İslam toplumları için de geçerlidir. Fakat tüm sebepler bunlardan ibaret değildir. İslam'a bu hurafelerin girme nedenlerinden biri de İslam öncesi yani eski dinlere ait batıl inançların yeni dine taşınmasıdır. Kur'an ve Sünnet bu konuda yeterince açıkken bile İslam toplumlarına çeşitli hurafeler sokulmuştur.²² Örneğin 2020 yılında yapılan bir çalışmada Malatya ve çevresinde yaşayan halk inançlarının eski Türk dinleri, inançları veya adetlerinin izlerini taşıdığı tespit edilmiştir.²³ Bunun yanında din bilgisinin eksikliğinden veya yanlışlığından kaynaklı cehalet, hatalı hadis yorumculuğu gibi nedenler de etkilidir.²⁴

Zararları: Yukarıda Tanyu'nun sınıflandırmasından bahsedilmiştir. Tanyu, burada

²¹ Ali Ayten - Ali Köse, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (2009), 48, 68.

²² Yavuz, "Hurafe", 18/382.

²³ Yıldırım, *Bid'atler, Hurafeler ve Malatya Örneği*, 112.

²⁴ Turgay, "Kur'an Çerçevesinde Hurâfeler ve Korunma Yolları", 22.

sadece bir kategoriye “İslâmî esaslara aykırı düşen inançlar” şeklinde ayırmıştır. Bizce Tanyu’nun sınıflandırması akademik açıdan önemlidir. Fakat doğru ve temiz bir inanç açısından sadece İslami temellere aykırı olanlar değil diğerleri de mercek altına alınmalıdır. Çünkü temelsiz bir inanç ne kadar masum gözüktürse gözüksün kişiyi bu tür inançların masum veya yararlı olacağı inancına yönlendireceği için sonuç bakımından masum sayılmazlar.

Turgay, hurafelerin gerek toplumsal gerekse de bireysel çapta zararlı olduğunu yazmaktadır. Ona göre bu inançların herhangi bir yararı yoktur. Aksine bireyi fark ettirmeden yoldan çıkarırlar. Kur’an ve sünnet çizgisinden uzaklaştırır, masalsı mitolojik inançlara yönlendirirler. Bu da hem bireylerin psikolojini bozmakta hem de tefrika ve fitnelere sebep olarak topluma da zarar vermektedir.²⁵

1.3.Eğitim ve Bilgilendirme Çalışmalarının Önemi

Hurafelere inanç hem bireyler hem toplum hem de İslam dini için problem olduğundan bunun çözümüne “çare” denmesi hatalı değildir. Görüldüğü

²⁵ Turgay, “Kur’ân Çerçevesinde Hurâfeler ve Korunma Yolları”, 28-29.

kadarıyla bu sorunun tek bir çaresi vardır o da eğitim ve bilgilendirme faaliyetleridir.

Araştırmalar, hurafelere inanmakla eğitim arasında ters paralellik olduğunu göstermektedir. Buna göre eğitilmiş ve zeki insanların hurafelere diğer insanlara nazaran daha az eğilimli oldukları görülmüştür.²⁶ Bu da bizce eğitimin sağladığı psikolojik tatminle ilgilidir. Çünkü eğitim kişi için belirsizliklerin azaldığı veya yok olduğu bir kesinlik kazandırabilir. Burada da bilhassa din eğitimi önem arz etmektedir. Çünkü din, insanlara inanılacak kesin bilgiler sunar.²⁷ Böylece kesin bir inanca yönelmek psikolojisinde olan kişiler için hurafelere inanmak yegâne seçenek olmaktan çıkar. Ayrıca hurafelerin sebeplerinden başta gelen, dini cehalet olduğundan dinin bu konudaki net tutumu ve açıklayıcı cevapları kişiyi yanlış inanca yönelmekten kurtarır.

Tanyu'nun bahsi geçen çalışmasında yapılan tespitler de bilgisizliğin giderilmesi yönündedir. Tanyu, tespit ettiği halk inançları ve hurafeler hakkında bilhassa İslam'a ve ilme aykırı olanlarının

²⁶ Ayten - Köse, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", 68.

²⁷ Ayten - Köse, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", 48.

kaynağındaki cehaletin ancak İslam hakkında gerçek ve doğru bilgiyi yeterince vermekle giderilebileceğini belirtmektedir.²⁸ Lütfi Çakan da sağlıklı bir dini yaşayışın hurafelerden uzak durmakla bunun da sağlıklı bir din bilgisine sahip olmakla mümkün olduğunu söylemektedir. Ona göre İslam'ı inanç, ibadet ve ahlak açısından doğru tanıyan kişiler hurafe inançlarına yönelmezler.²⁹ Söz konusu bilgilendirme ise rastgele değildir. Temelde Kur'an ve Sünnet ilkelerinin yer aldığı rehberlikle olmalıdır. Çünkü bu iki kaynak hurafeleri açıkça reddetmektedir.³⁰ Bu iki kaynağa dayanan İslam dini akla ve bilime önem vermekte hurafelerin tespitinde ve engellenmesinde kilit rol oynamaktadır.³¹

Bu çalışmamızda Kur'an ve Sünnet başta olmak üzere sosyoloji, psikoloji gibi modern bilimin verileriyle de destekleyerek hazırlayacağımız bilgilendirme dokümanı söz konusu amaca en iyi hizmet edecek araçlardan biri olabilir.

²⁸ Tanyu, "Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit Ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma -1", 142.

²⁹ Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*, 15, 91-96.

³⁰ Yavuz, "Hurafe", 18/383.

³¹ Seyfettin Erşahin, "Hurafe ile Mücadelenin Niceliği ve Niteliği Üzerine", *Diyanet İlmi Dergi* XLII/1 (2006), 17.

1.4.İlahiyat Eğitiminin Yeri ve Önemi

Hurafelere inancın engellenmesi veya en azından geriletilmesi açısından İlahiyatın özel bir yeri bulunmaktadır. Çünkü her şeyden önce İlahiyat hem temel İslam bilimlerinin medrese geleneğinden kalma mirasını hem de modern metodolojiyi kullanan modern eğitim kurumlarıdır.³² İslam dinini bilimsel ve akademik seviyede temsil eden, onun öğretim ve eğitiminin temel sorumluluğunu üstlenen bir kurumsal vizyona sahiptir. Örneğin Kırklareli İlahiyatın resmi vizyonu şöyle açıklanmıştır: “İlgi alanında eleştirel düşünen... mesleğinde bilgi ve beceri ile donanmış... akademik birikimi ilmi usullerle okuyup yorumlayabilen... bilimsel gelişmeleri takip eden... bireyler yetiştirmektir.”

Bu durumda hurafelere inançla bilimsel mücadelenin nasıl yapılacağı konusunda öncelikli sorumluluğun ilahiyat fakültelerinde olduğu söylenebilir. İlahiyatın bu konuda en önemli paydaşı Diyanet İşleri Başkanlığı ve teşkilatıdır. Her iki kurum hurafeleri önleme konusunda ortak bir

³² Sıddık Ağçoban, “Kampüslü Olmak veya İlahiyatçı Kalmak: İlahiyat Fakültelerinin Kampüsle Etkileşimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Meslekler ve İletişim*, ed. Zeynep Esra Abay Çelik (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2023), 131.

vizyona sahiptir. Örneğin IV. Din Şûrası Kararlarında “...Dini duyguları yozlaştıran ve zayıflatan, gündelik hayatta da dinin apaçık mesajlarının önüne geçen bid’at ve hurafelere karşı, dinin ana kaynaklarının sahih bilgisi esas alınarak mücadele edilmelidir.” denilmiştir.³³

İlahiyat fakülteleri ile Diyanet teşkilatı arasındaki en güçlü bağ Diyanet personelinin oldukça büyük bir kısmının (hatta nerdeyse tamamı bile denilebilir) İlahiyat fakültesi mezunu olan kişilerden oluşmuş olmasıdır. Bu durumda Diyanetin sahada hurafeye mücadelesi İlahiyat öğrencilerine bağımlı haldedir diyebiliriz.

İlahiyat fakültelerinin ikinci derecede önemli paydaşı Milli Eğitim Bakanlığıdır. Bakanlık bünyesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini ve İmam Hatip Meslek Derslerini ilahiyat fakültesi mezunu öğretmenler vermektedir. Aynı derslerin amaçlarından biri hatta birincisi doğru İslam kaynaklarından doğru bilginin öğrencilerle buluşturulması olduğundan bu kurumda da yine hurafelerle mücadele konusunda İlahiyat Fakültesi

³³ Diyanet İşleri Başkanlığı, “IV. Din Şûrası Kararları”, IV. *Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 2/1059-1060.

kilit rolde olmaktadır. Doğru dini bilgiler konusunda toplumu aydınlatacak kişileri yetiştiren kurumlar olduğu için sahip oldukları rollerin önemi tartışılmazdır.

İlahiyat fakülteleri doğru bilgiyi toplumla buluşturma potansiyeline sahiptir. Kendisi doğru bilgilerle yetişen ilahiyatçılar insanlara rehberlik edebilir, tatmin edici bilgiler sunabilir. Böylece hem onların bilgi ihtiyacını karşılamış hem hurafelere yönelmesinin önüne geçmiş hem de kötü niyetli kişilerin suistimalinden kurtarmış olurlar.³⁴ Yöntem bölümünde detayı geleceği üzere bilgilendirme dokümanının amacı sadece İlahiyat öğrencilerini bilgilendirmek değil aynı zamanda meslekleri gereği muhatap oldukları kitleyi hurafeler konusunda nasıl aydınlatacaklarına dair rehber niteliğinde bilgiler sunmaktır.

Sonuç olarak, Altıntaş'ın da belirttiği gibi hurafelerle mücadele konusunda İlahiyat fakülteleri, Diyanet, MEB ortak hareket etmeli, her bir kurum üzerine düşen görevi yerine getirmelidir. Sahih kaynaklar ve uzman kişilerden alınan eğitim burada

³⁴ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Öğretime Katkıları ve Kaliteye Yolculuk", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/1 (2005), 4.

merkezi bir öneme sahiptir.³⁵ Bu üç kurum arasından dini bilginin üretim ve aktarılmasında başrol ilahiyat fakültelerine ait olması bu işbirliğinde ilahiyatları merkezi bir konuma çekmektedir. İlahiyat öğrencilerine hurafelerle ilgili verilen eğitimin önemini ayrı bir açıdan tekrar ortaya koymaktadır.

³⁵ Ramazan Altıntaş, “İslâm Anlayışında Bid’at ve Hurâfenin Çerçevesi”, *Dini Araştırmalar* 6/16 (2003), 122-123.

İKİNCİ BÖLÜM

2.BULGULAR VE YAŞAYAN HALK İNANIŞLARI

Çalışmanın 25 katılımcı öğrenciyle gerçekleştirildiğinden bahsedilmişti. Söz konusu katılımcılar 19 farklı ilden olduklarını beyan etmişlerdir. Bunlar: Samsun, Malatya, Adana, Ağrı, Iğdır, Bitlis, Van, Bingöl, Siirt, Konya, Kırklareli, Isparta, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Ordu, Edirne, Manisa, Konya. Bu iller, katılımcıların ülkemizin oldukça büyük bir kesimini kapsayacak şekilde farklı bölgelere dağılmış oldukları anlamına gelmektedir. Yedi coğrafi bölgeyi ele aldığımızda her ne kadar Doğu Anadolu Bölgesi ağırlıklı olsa da tüm bölgelere mensup bir veya birden fazla katılımcının bulunduğu görülmektedir. Bu da aslında bu tür inanışların nerdeyse ülkemizin tamamında görüldüğü tahminini yapmaya olanak tanımaktadır.

Veriler aslında nitel olduğundan nicel çıkarımlar yanıltıcı olsa da bu tür inanışların nispeten kadınlarda daha fazla görüldüğü söylenebilir. Bir diğer ifadeyle beyan edilen inanışlar çeşit ve yoğunluk açısından cinsiyete göre dağıtıldığında kadınlarda erkeklere göre kısmen daha yaygın

olduğu görülmektedir. Bilhassa kadınların doğum, kısmet ve kutsal nesnelere yönelik inanışlara nispeten daha eğilimli olduğunu görülmüştür. Bu durum, toplumsal rol ve geleneklerin hurafelerin yayılımında etkili olduğunu işaret etmektedir. Eğitim sınıfları açısından anlamlı bir fark görülmemiştir. Katılımcılardan bazıları bunların hurafe olduğunu düşünmesine, bazı psikolojik ve sosyolojik nedenlerden kaynaklı olduğunu bilmesine rağmen bunlara inanmaktan kendini alamadığını beyan etmiştir.

Aşağıda elde edilen inanışların sıralı listesi yer almaktadır. Tekrar edenler tek sayılmış az bir kısmı da tekerrür etmemesi için birleştirilmiştir.

2.1.Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanışlar

-Doğumdan önce muska yapılmazsa bebeğin ölebileceğine inanma.

-Doğumdan sonra anne ve bebek kırk günden önce dışarı çıkarsa veya aynaya bakarsa uğursuzluk geleceğine veya nazar degeceğine inanma.

-Lohusa kadın aynaya bakarsa uğursuzluk geleceğine inanma.

-Kırkıncı gün bebeğe küçük hediyeler, tuz ve şeker verilmesi gerektiğine inanma.

-Alkarısının cin olduğu ve lohusa kadınlar ile bebeklere zarar verebileceğine inanma

-Yeni doğum yapan kadının mezarının açık olduğu ve yeni doğan bebeğin kıyafetlerinin akşam ezanından sonra asılmaması gerektiğine inanma.

-Hamilelikte saç kesilirse çocuğun ömrünün kısa olacağına ya da bir yerinin eksik olacağına inanma.

-Doğum sırasında Yusuf Suresi okunursa çocuğun güzel olacağına, Meryem Suresi okunursa doğumun kolay doğacağına inanma.

-Ölümden sonra yedisinde ve kırkında mevlit okutmanın ölen kişiyi kabir azabından koruyacağına inanma.

-Ölümden sonra ölünün üzerine bıçak konulması gerektiğine inanma.

-Ölülerin ruhlarının defnedilene kadar etrafta dolaştığına inanma.

-Cuma gecesi ve Kadir gecesinde ölülerin ruhlarının dünyaya gelip kendilerine dua edilip edilmediğini kontrol ettiğine inanma.

2.2.Kutsal Nesneler, Kişiler ve Yerlerle İlgili İnanışlar

-Mor rengin parayı çektiği, özellikle mor renkli cüzdanın bereket getirdiğine inanma.

-Yeşil rengin Hz. Peygamberin sevdiği renk olduğu için özel ve manevi etkisi olduğuna inanma.

-Ekmeğin kutsal olduğuna inanma.

-Ekmeğe basmanın çarpılmaya sebep olacağına inanma.

-Şeyh, âlim ve evliyaların dua ve okuma yoluyla insanlara fayda sağladığına inanma.

-Burçlara ait doğal taşların kişiye iyi geldiğine inanma.

-Türbelerde yapılan sembolik uygulamaların (beşik yapmak, taşlardan ev yapmak gibi) çocuk sahibi olmaya veya ev sahibi olmaya vesile olabileceğine inanma.

-Suyun insanın derdini alıp götürebileceğine inanma.

-Hızır Aleyhisselam'ın zor durumda olan insanlara yardım ettiğine inanma.

-Evliyaların yattığı yerlerde, onların vesilesiyle yapılan duaların kabul olacağına inanma.

-Kılıç çiçeği bulunan evlerde huzursuzluk olabileceğine inanma.

-İnancın ve niyetin sonucu etkilediği, kişinin nasıl inanırsa sonuçların da ona göre şekillendiğine inanma.

-Dilek ağacına çaput bağlamanın dileğin gerçekleşmesine vesile olduğuna inanma.

-Abdulkadir Geylanî'nin manevî olarak etkisinin devam ettiğine inanma.

-Makasın veya bıçağın elden ele verilmesinde tükürülmezse bir şey olabileceğine inanma.

-Bazı evliyaların (Mehmet Emin Tokadi gibi) kabirlerinde yapılan duaların nasibi olanlar için kabul olabileceğine inanma.

-Kırmızı ve dikkat çekici renklerin nazar çekebileceğine, pastel renklerin korunmayı sağlayabileceğine inanma.

-Eski camilerin, medreselerin ve tarihi ibadet mekanlarının ibadete daha uygun, oralarda duaların daha makbul olduğuna inanma.

-Evliyanın kişinin özel bilgilerini bilebileceğine inanma.

-Urfa, Balıklıgöl gibi yerlerin kutsallığına inanma.

-Bazı kutsal yerlerin (ağaçlar, kaynarcalar) şifa verdiğine inanma.

-Hacerü'l-Esved taşının kutsal olduğuna inanma.

-Türbelerin kutsal kabul edildiğine inanma.

-Peygamberin bastığı topraklardan gelen taşlara kutsallık atfedildiğine inanma.

2.3.Halk hekimliği, Ocaklı, El Almayla İlgili İnanışlar

-Bazı kişilerin manevî konularda özel yetkinliğe sahip olduğu, bu yetkinliğin el alma yoluyla aktarıldığı ve bu kişilerin ocaklı benzeri işlev gördüğüne inanma.

-El alma ile dua okuma gücü kazanıldığı, el almadan okunan duaların etkisiz olduğu, el alan kişinin nazar ve rahatsızlıklara iyi geldiğine inanma.

-El alınan duaların ve suya okunan duaların koruyucu, iyileştirici ve rahatlatıcı olduğu, belli aralıklarla tekrar edilmesi gerektiğine inanma.

-Büyü yapıldığı düşünülen kişilerin hoca ve türbe ziyaretleriyle iyileşebildiği, türbede yapılan uygulamaların bu konuda fayda sağladığına inanma.

-Türbelerde yatan zatların hürmetine dua edilirse şifaya vesile olabileceğine inanma.

- Ocaklının fiziksel müdahale yapmadan dua ve muska ile iyileştirdiğine inanma.
- Tıbben zor iyileşen kırıkların ocaklı müdahalesiyle tuttuğuna inanma.
- Ocaklının yaptığı işlemin tıbbî tedaviden daha etkili olabildiğine inanma.
- Ocaklı gibi kişiler aracılığıyla musallatın etkisinden kurtulmanın mümkün olduğuna inanma
- El alma-el verme yoluyla bilginin ve yetkinliğin ustadan çırağa geçtiğine inanma.
- Kur'an ayetleri okunarak hazırlanan kına kürünün yara, nasır, ağrı ve sızılara şifa verdiğine inanma
- Ocaklıların bazı kutsal kabul edilen nesneler (asa, kitap, su vb.) aracılığıyla şifa verdiğine inanma.
- Cin musallatı veya manevi sıkıntısı olan kişilerin ocaklılara götürülmesiyle şifa bulabileceğine inanma.

2.4.Cinler, Periler, Büyü, Hortlaklarla İlgili İnanışlar

- Harabe yerler, gece su kenarları ve ateş çevresinde cinlerin bulunduğuna inanma.
- Banyo ve tuvalette uzun süre kalındığında cinlerin musallat olacağına inanma.

-Banyo ve tuvalette konuşmanın ya da şarkı söylemenin cinleri çektiğine inanma.

-Cinlerin insana bağlanabileceği veya âşık olabileceği evlenebileceği ve çocuklarının olabileceğine inanma.

-Anne karnında bebeğin sebepsiz ölmesinin (sübyan) musallat sonucu olabileceğine inanma.

-Bazı çocukların görünmeyen varlıklarla konuşabildiğine, bu varlıkların herkes tarafından görülemediğine ve okumayla etkilerinin geçebildiğine inanma.

-Alkarısının insanı basabildiğine inanma.

-Cin, şeytan ve benzeri varlıkların insanın içine girebildiğine, Kur'an okununca bağırma ve saldırganlık gibi tepkiler oluşturabildiğine inanma.

-Cinlerle define bulmanın mümkün olabileceğine ve cinlerin de menfaatinin olabileceğine inanma.

-Define arayanların tılsım, büyü veya cinlerle karşılaşabileceğine inanma.

-Cin musallatının (kekemelik gibi) izler bırakabildiğine ve hoca, kurban ve ritüellerle bu etkilerin giderilebildiğine inanma.

-Özellikle gece çöp atınca musallat gerçekleşebileceğine inanma.

- Cinlerin uzun ömürlü olduğuna inanma.
- Cinle evlenme durumunun insan davranışlarını etkileyebileceğine inanma.
- Harabe yerlerde cinlerin bulunduğuna inanma.
- İbadetsiz kişilerin cinlere karşı daha savunmasız olduğuna inanma.
- Kur'an'a hâkim olan kişilerin cin musallatını tedavi edebileceğine inanma.
- Cinlerden karanlık çöktükten sonra bahsedildiğinde bulundukları ortama geldikleri ve ruha sıkıntı verdiklerine inanma.
- Perilerin de cinlerden olduğuna inanma.
- Eşik gibi belirli yerlerden geçmenin cin çarpmasına sebep olabileceğine inanma.
- Cin çarpması gibi durumların hocaya gidilerek tespit edilebileceğine inanma.
- Cinlerle evli olduğu söylenen kişilerin bu durumdan fiziksel veya cinsel rahatsızlık yaşayabileceğine inanma.
- Cinlerin düğün yaptığına inanma.
- Cin düğününde etrafa soğan kabuğu gibi şeylerin saçıldığına inanma.

-Cinlerin kemik ve yiyecek kırıntılarıyla beslendiği, özellikle çocukların farkında olmadan bunlara maruz kalabileceğine inanma.

-Cinlerin akşam ezanında ortaya çıktığına ve bazı durumlarda insanlara musallat olabileceğine inanma.

-Müslüman olmayan cinlerin (kötü cinler) insanlara rahatsızlık verebileceğine inanma.

-Hortlakların veya ölülerin belirli şekillerde görünebileceğine inanma.

-Tuvalet, lavabo, çöplük gibi pis yerlerin uğursuz olduğuna, bu yerlerde cinlerin dolaştığına ve uzak durulması gerektiğine inanma.

-Köpeklerin özellikle akşam ezanında ulumasının cinleri gördükleri için olduğuna inanma.

-Flüt veya ıslık çalmanın şeytanı ya da kötü varlıkları çağıracağına inanma.

-Evde ters duran terliğin düzeltilmesi gerektiği aksi halde kötü ruhları çekeceğine inanma..

-Yatağın üzerinde ekmek kırıntısı bırakılarak veya bulaşıklar yıkanmadan yatılırsa karabasan basacağına inanma.

-İncir ağacının altında durulmaması gerektiğine, cinlerin musallat olabileceğine inanma.

-Gece sokağa çıkılmaması gerektiğine, gecenin cinlerin zamanı olduğuna ve bu yüzden çocukların akşam ezanından önce eve girmesi gerektiğine inanma.

2.5.Muskayla İlgili İnanışlar

-Büyünün muskayla iyileşeceğine inanma.

-Araba kazasından sonra takılan muskaların koruyucu, güven ve emniyet sağladığına inanma.

-Zihin açma muskalarının dikkati ve odaklanmayı artırdığı, hafızlık sürecinde ve sınav zamanlarında başarıyı olumlu etkilediği, takılmadığında başarının düştüğüne inanma.

-Muskanın kişiye psikolojik güven ve rahatlık verdiğine inanma.

-Muskanın çocuklardaki psikolojik tedavinin etkisiz kaldığı durumlarda fayda sağladığına ve sürekli taşınması gerektiğine inanma.

-Sübyan muskası yapılan çocuğun korunacağına ve ileride sağlıklı bir hayat süreceğine inanma.

-Muskanın ve duaların koruyucu etkisinin niyete bağlı olduğuna inanma.

-Çörek otunu okuyup çocuğun üzerine takmanın koruyucu olduğuna inanma.

-Panik atak gibi psikolojik sıkıntılarda muska takmanın kişiye iyi gelebileceği inanma.

2.6.Uğur-Uğursuzlukla İlgili İnanışlar

-Köpek giren eve bereket girmeyeceğine, köpeğin pis olduğu için bulunduğu yerde namaz kılınamayacağına inanma.

-Botan Çayı çevresinin uğursuz olup oraya giden kişinin ölebileceğine inanma.

-13 sayısının uğurlu olduğuna, 571 ve 1453 sayılarının toplamının 13 olmasının buna gerekçe olduğuna ve rastgele sayı tutulduğunda 13'ün tercih edilmesinin uğur getirdiğine inanma.

-İnsanların kendilerine ait uğurlu sayılarının olabileceğine inanma.

-777 sayısının manifest sayısı olduğuna, niyet edilirken söylenirse olumlu sonuçlar doğuracağına inanma.

-Bazı eşyaların uğursuzluk getirdiğine ve bu eşyaların insan ilişkilerini bozabileceğine inanma.

-Sarı renk giyildiğinde günün kötü geçeceğine ve sarı rengin uğursuzluk getirdiğine inanma.

-Bazı isimlerin ağır olduğuna, her insanın bu isimleri taşıyamayacağına ve Ali ile Yasin isimlerinin ağır isimler olduğuna inanma.

-Tek sayıların uğursuz, çift sayıların daha hayırlı olduğuna inanma.

-7 sayısının uğursuz olduğuna inanma.

-4 ve 2 sayısının uğurlu olduğuna inanma.

-Mavi rengin uğurlu olduğuna inanma.

-Kara kedi görmenin uğursuzluk getirdiğine ve bunu engellemek için saç çekmenin ya da saç tutmanın gerektiğine inanma.

-Baykuşun uğursuzluk getirdiğine inanma.

-Bazı nesnelerin başarıyı etkilediğine, yanındayken işlerin yolunda gittiğine inanma.

-Doğum tarihindeki sayıların özel anlamlar taşıdığına, 7 ve 9 sayılarının kişiye uğur getirdiğine inanma.

-Saat ve dakikanın 12:12, 00:00 gibi aynı olduğu zamanların bir işaret olduğuna inanma.

-Akşam ezanından sonra toprağa bir şey dökülmemesi, sofranın bezinin silkenmemesi gerektiğine inanma.

-Akşamları tırnak kesmenin uğursuzluk getirdiğine inanma.

-Kapı eşiğinde oturmanın borcu artıracığına inanma.

-Kapı eşiğinde beklemenin düşman çoğaltacağına inanma.

-Bıçak verirken elden ele verilmemesi, yere bırakılıp oradan alınması gerektiğine yoksa kavga ve düşmanlığa sebep olacağına inanma.

2.7.Nazar Boncuğuyla İlgili İnanışlar

-Nazar boncuğunun bilhassa bebekleri nazardan koruduğuna inanma.

-Nazar boncuğunun cin gibi varlıklarla ilişkili olduğuna, bu nedenle takılmaması gerektiğine inanma.

-Nazar boncuğunun koruyucu olmadığına, aksine nazarı defetmek yerine çektiğine inanma.

-Bazı taşların nazarı çekip çatladığına inanma.

2.8.Kurşun Dökmeye İlgili İnanışlar

-Kurşun dökmenin şanssızlığı veya olumsuz gidişatı düzeltebileceğine inanma.

-Kurşun dökmenin kişinin üzerindeki kötü enerjiyi aldığına, olumlu enerji sağladığına inanma.

-Dökülen kurşunun aldığı şekillerle olumsuzluklar hakkında bilgi verdiğine inanma.

-Kurşun dökmenin kişide nazar olup olmadığını gösterdiğine inanma.

-El alma sonrası kurşun dökme yetisinin kazanıldığına inanma.

2.9.Falcılık İlgili İnanışlar

-Falcıların geleceği bilemeyeceğine fakat özellikle cinlerden yardım almaları hâlinde geçmişe dair sınırlı bazı bilgiler verebileceklerine inanma.

-Bazı fal bakımlarında söylenen sembol ve harflerin (örneğin bir harfin çıkması) zamanla gerçek hayatta karşılık bulabildiğine inanma.

2.10.Uğurlamayla İlgili İnanışlar

-Askere gidenin, yolculuğa çıkanın veya misafirin arkasından su dökülürse su gibi gidip su gibi geleceğine ve daha çabuk döneceğine inanma.

-Arabanın tekerine yumurta kırmanın büyük kazaları önlediğine ve kişiyi manevî olarak koruduğuna inanma.

2.11.Ateşle İlgili İnanışlar

-Ateşe bir anda su dökmemek, bilhassa geceleri su dökmemek gerektiğine çünkü ateşin çevresinde cinlerin bulunduğu ve bu yüzden ateşin toprakla ya da yavaşça söndürülmesi gerektiğine inanma.

-Ateşin kutsal unsurlardan biri olduğuna, ateşin üzerine idrar yapılmaması gerektiğine ve ateşe saygısızlık edilmemesi gerektiğine inanma.

-Ateşin üflenerek söndürülmemesi gerektiğine, bunun unutkanlığa sebep olacağına ve ateşin gölgesiyle oynanmasının uğursuzluk getireceğine inanma.

-Şeytanın ateşten yaratıldığına inanıldığı için ateş söndürülürken “destur” denmesi gerektiğine, aksi hâlde cinlerin zarar görebileceği ve musallat olabileceğine inanma.

-Soğan ve sarımsak kabuğu gibi şeylerin ateşe atmaması gerektiğine inanma.

2.12.Aynayla İlgili İnanışlar

-Aynaya uzun süre bakmanın doğru olmadığına, kişinin kendini kaybedebileceğine, halüsinasyon görebileceğine ve psikolojik olarak olumsuz etkilenebileceğine inanma.

-Gece veya özellikle geç saatlerde aynaya bakmanın korkutucu ve olumsuz etkiler doğuracağına inanma.

-Aynaya çok bakmanın kişinin kendini nazarlamasına ya da ürkmesine sebep olacağına inanma.

-Aynanın bir geçiş kapısı olduğu, geceleri aynadan üç harflilerin insanları korkutabileceğine inanma.

-Mahrem yerlerde ayna bulundurulmaması gerektiğine inanma.

-Kırık aynanın uğursuzluk getirdiğine ve evde bulundurulmaması gerektiğine inanma.

2.13.Yağmurla İlgili İnanışlar

-Yağmurun günahları, kötülükleri ve pislikleri temizlemek için yağdığına, özellikle kalabalık ve günah işlenen yerlerde fırtınalı yağmurun arındırıcı olduğuna inanma.

-Bazı yerlerde çok günah işlendiği veya ibadet edilmediği için Allah'ın yağmur yağdırmayarak ceza verebileceğine inanma

2.14.Haşerat Basmasıyla İlgili İnanışlar

-Haşerat veya hayvan saldırısı durumunda Allah dostlarının adının anılmasıyla, örneğin "Yetiş ya

Ahmet Rifai” denilerek korunma sağlanacağına inanma.

-Karınca ve haşerat istilasında karınca duasının yazılıp eve asılmasıyla ya da okunmasıyla onların uzaklaşacağına inanma.

-Haşeratı öldürmek yerine Süleyman Aleyhisselamın hatırına şikâyet edilirse gideceklerine inanma.

-Karınca ve haşeratı uzaklaştırmak için doğal yolların (tebeşir çizmek, sirkeli suyla silmek gibi) işe yaradığına inanma.

-Akrep sokmasına karşı okunmuş duaların veya yapılan uygulamaların koruyucu olduğuna inanma.

-Farelerin maneviyatın ve muhabbetin olmadığı evlere geldiğine inanma.

-Karıncaların bir eve yerleşmesinin bereket göstergesi olduğu ve haram yenen eve girmediklerine inanma.

2.15.Kurban Kesmeyle İlgili İnanışlar

-Kurban kesildikten sonra kanın alna sürülmesinin insan kanı dökülmesini engelleyeceğine, baş ağrısını önleyeceğine ve şifa getireceğine inanma.

-Bir yerde sürekli ölüm veya felaket yaşıyorsa kurban kesilip kan akıtıldığında başka can kayıplarının önleneceğine inanma.

-Yeni doğan çocuk için adak veya akika kurbanı kesilirse çocuğun daha sakın olacağına inanma.

-Adağın yerine getirilmemesi hâlinde kişinin manevi korumasını kaybedip zarar görebileceğine inanma.

-Hastalar için kurban kesildiğinde kanın akmasının şifa verdiğine inanma.

-Kurban kesmenin bela ve musibetlerden koruduğuna, akan kanın günahları temizlediğine inanma.

2.16.Gelinle İlgili İnanışlar

-Gelin eve girerken Kur'an'ın altından geçirilirse evliliğin hayırlı olacağına ve gelinin korunacağına inanma.

-Gelin kapıdan girerken başının üzerinden ekmek geçirilirse bereketle ve bollukla gireceğine inanma.

2.17.Enerjiyle İlgili İnanışlar

-Doğal taşların enerjiye sahip olduğu ve bu enerjinin insana etki ettiğine inanma.

-Doğru taşla temas edildiğinde o enerjinin insana geçtiğine inanma.

-Sirke ile ev silmenin kötü enerjilerden koruduğuna inanma.

-Bazı insanların enerjisinin ve nefesinin güçlü olduğuna inanma

-Tesbihin çekildikçe renginin açıldığı ve kötü enerjiyi üzerine aldığına inanma.

-Siyah rengin kötü enerji verdiğine ve bu yüzden giyilmemesi gerektiğine inanma.

-Kedinin iyi enerji verdiğine, insanı rahatlattığına inanma.

-Evde çok eşya bulundurmanın evin enerjisini olumsuz etkilediğine, eski kıyafetlerin bez olarak kullanılmasının kişinin enerjisini taşıdığı için iyi olmadığına inanma.

2.18.Mezarlarla İlgili İnanışlar

-Mezar taşlarında yazan isimlerin ve yazıların okunmasının unutkanlık vereceğine, bu yüzden mezarlıktan geçerken alimlerin bile yere veya ayak uçlarına bakarak yürüdüğüne inanma.

-Mezarlıktan geçerken ölülerin seslerinin duyulabileceğine inanma.

-Mezarlık çevresinde görülen yılanların mezarlardan çıktığına inanma.

-Mezarlık bulunan yerlerde akşam saatlerinde geçmenin zarar vereceğine inanma.

-Evin mezarlığa yakın yapılmasının uğursuz olduğu ve mezar üzerine basıldığında çarpılma yaşanabileceğine inanma.

2.19.Diğer İnanışlar

-Gözün uzun süre bir noktaya dalmasının eve misafir geleceğine işaret ettiğine inanma.

-Üzerine bir şey dikilirken bir şey ısırılmazsa iftiraya uğranacağına inanma

-Birini sürekli düşününce karşına çıkabileceği inanma.

-Regl döneminde saç kesilirse saçın daha yavaş uzayacağına inanma.

-Ceviz ağacına çıkmanın tehlikeli olduğuna, düşülürse sakat kalınacağına ya da ölüme sebep olacağına inanma.

-Siyah leylek öldürülürse çocukların sakat doğacağına, bu yüzden siyah leyleğe zarar verilmemesi gerektiğine inanma.

-Evlilik sürecinin (sevgililik/nişanlılık) çok uzamasının evliliğin gerçekleşmeyeceğine işaret ettiğine inanma.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ÇOK DİSİPLİNLİ PERSPEKTİFLER

3.1.Psikolojik Açıdan İfade Ettiği Anlam

Batıl inançlar ve davranışlar (superstitions) Bilişsel Psikoloji alanında genellikle gerçekte bağlantısı mantıklı temellere dayanmayan, neden-sonuç ilişkisinin nesnel dünyanın ölçülerine göre kurulmadığı durumlarla bağlantılı olarak değerlendirilir. Bu tür inanç ve davranışlarda birbiriyle aslında bağlantısız olan olaylar arasında peri, cin, şeytan gibi (görünmeyen) ruhani varlıklar veya şans, uğur, kehanet gibi kavramlar kullanılarak bağlantı kurulur. *Yanılsamalı Korelasyon* (illusory correlation)³⁶ da denilen bu tip davranışlarda örneğin dolunay gecesiyle açıklanamayan garip davranışlar arasında güçlü bağlantılar olduğuna inanılabilir. Buna benzer efsaneler açık yöndeki kanıtlara rağmen kitleler tarafından benimsenmektedir. Örneğin kutsal bilinen bir ağaca bez bağlayıp dilek tutmak, beklenen dilek gerçekleşince bunu bez bağlamayla

³⁶ Ashley L. Watts vd., "Illusory Correlation", *The Encyclopedia of Clinical Psychology*, ed. Robin L. Cautin - Scott O. Lilienfeld (John Wiley & Sons Inc, 2015).

ilişkilendirmek tipik bir yanılsamalı korelasyon olarak görülebilir.

Bu durumun *doğrulama yanılgısı* şeklinde ifade edilmesi de mümkündür. İnsanlar, inançlarını destekleyen bilgileri daha çok fark etme ve hatırlama eğilimindedir. Örneğin, bir kişi sınavdan önce uğurlu kalemini kullandığında yüksek not alırsa, bu tekil olayı kalemin uğurlu olduğuna dair bir kanıt olarak görür ve başarısız olduğu diğer durumları göz ardı edebilir. Bu yanılgıdan dolayı bir şekilde kişinin duyduğu hatalı inanış biçimleri (hurafeler) doğrulanmış olur.³⁷

Yanılsamalı Korelasyonun benzeri olan *Kontrol Yanılsaması* (illusion of control) ise gerçekleşmesi tamamen şansa bağlı bir olayın “zar tutma” olayında olduğu gibi belli davranışlarla kontrol edilebileceği inancıdır.³⁸ Kontrol yanılsaması doğası gereği kontrol edilemeyen ve rastgele gerçekleşen koşullardan kaynaklanmaktadır. Batıl inançlara sahip bireyler ise dışsal bir kontrol mekanizmasına sahip olma

³⁷ Enes Eryılmaz, “Kişisel Görüşme”.

³⁸ Adam S. Goodie - Erica E. Fortune, “Measuring Cognitive Distortions in Pathological Gambling: Review and Meta-Analyses”, *Psychology of Addictive Behaviors* 27/3 (2013), 730-743.

eğiliminde olurlar.³⁹ Bu tip bireyler örneğin sevdiği rengi giydiğinde veya uğurlu bilekliğini taktığında beklediği sonucu elde edecek şekilde koşulları yönlendirdiğine inanabilirler. Birbiriyle bağlantısı olmayan olaylar arasında bağlantı varmış gibi inanabilir. Maç totemleri bunun tipik örneklerinden sayılabilir. Mesela kişi kurşun döktüğünde veya koltuğun sağına oturduğunda tuttuğu takımın maçı kazanacağına inanıyorsa gerçekte birbiriyle ilgisi olmayan iki olay arasında bağ olduğuna inanıyor demektir.

Varlık kategorileri düşünsel, maddesel ve biyolojik olarak üçe ayrılabilir. Batıl inanışlar insan zihninin; düşünce, madde ve biyolojik varlık kategorilerini birbirine karıştırdığı durumlarla bağlantılı olarak da ortaya çıkabilir. Örneğin fiziksel bir nesneye düşünce yoluyla temas edilebileceğine inanılır. Buna *Sihirli Düşünme* (magical thinking) adı verilmektedir. İnsanda bilgiyi işlemek için çağrışımsal (sezgisel) mantıksal (analitik) olmak üzere iki sistem bulunur. “Sihirli düşünme” genellikle sezgisel sistemin güçlü

³⁹ Jeffrey Michael Rudski, “The Illusion of Control, Superstitious Belief, and Optimism”, *Current Psychology* 22/4 (2004), 306-315.

olduğu kişilerde görülür.⁴⁰ Nazar inancı sihirli düşünmeye yatkın kişilerde görülür. Nazarın, açıklanamayan ilişkisellik içinde bizatihi gerçekliği söz konusu olsa da nazar inancı nazardan bağımsız olarak da bir kişide bulunabilir. Nazara inanan kişi, bir insanın bir nesne, olay ya da kişiye düşünce veya bakış yoluyla temas edip ondaki mevcut durumu değiştirebileceğini düşünmektedir.

Bazı inanışlar ise gerçeğin çarpıtılmasına dayalı olarak ortaya çıkar. *Bilişsel Çarpıtmalar* (cognitive distortions) olarak da isimlendirilen bu inanışlar, “kumarbaz yanılgısı” (gambler’s fallacy) çarpıtmasında (örneğin “artık şansım dönecek, kaybetme sıram geçti” inancında) olduğu şekliyle olumlu beklenti oluşturabildiği gibi “kontrol yanılsaması” (illusion of control) çarpıtmasında (örneğin ‘zarı belli bir şekilde tutarak atarsam istediğim sayı gelir’ inancında) olduğu gibi belli ritüalistik hareketlerle bir olayın sonucunun kontrol edilebileceği düşüncesini de oluşturabilir.⁴¹

⁴⁰ Marjaana Lindeman - Kia Aarnio, “Superstitious, Magical, and Paranormal Beliefs: An Integrative Model”, *Journal of Research in Personality* 41/4 (2007), 731-744.

⁴¹ Goodie - Fortune, “Measuring Cognitive Distortions in Pathological Gambling: Review and Meta-Analyses”, 730.

Batıl inanış ve davranışların bir kısmı ise *Obsesif-Kompulsif* eğilimlerle ilişkilendirilmektedir. Obsesyonlar; istenmeden gelen, sürekli tekrarlayan, hayatı olumsuz etkileyen, kaygı ve sıkıntıya yol açan dürtü ve düşüncelerdir. Kompulsiyonlar ise bu düşünce ve dürtülere istemsizce riayet etmek, karşı koyamamak anlamına gelmektedir. Bir çeşit psikiyatrik bozukluk olarak görülen Obsesif-Kompulsif Bozuklukların (OKB) bireylerdeki işlevsiz inanışlarla bağlantılı olduğu da düşünülmektedir. Obsesif inanışlar genellikle altı gruba ayrılmaktadır. Bunlar, “abartılmış sorumluluk”, “düşüncelerin kontrol edilebilirliğine ilişkin inanç”, “düşüncelere önem verme (düşünce-eylem kaynaşması)”, “abartılı tehdit algısı”, “mükemmeliyetçilik”, “belirsizliğe tahammülsüzlük” şeklindedir.⁴² Lohusayı alkarısından korumak için kırk gece uyumama abartılmış sorumluluğa, iyi şeylerle karşılaşmak için iyi şeyleri düşünmek gerektiği inancı düşünce-eylem kaynaşmasına, belli bir zaman aralığında aynaya bakınca musallat gerçekleşeceği inancı abartılı tehdit algısına örnek olarak verilebilir.

⁴² Ramazan Konkan vd., “Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Obsesif İnançlar”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 13/2 (2012), 92, 94.

Konumuz açısından her ne kadar merkezi bir öneme sahip olmasa da *Bilişsel Cimri* (Cognitive Miser) kavramını da atlamamak gerekir. İnsanlar bazen zorlu akıl yürütme ve bilişsel çaba gerektiren durumlarda sezgiye dayanarak veya önceki bilişsel ürünleri onaylayarak hızlıca hareket etme eğilimi gösterirler. Bu, insanların *bilişsel cimri* olarak nitelenen ve bilişsel çabayı en aza indirmeye yönelen “tutumluluklarıyla” ilgilidir. Fakat bu, hatasını fark etmeden yaşanan “mutlu bir aptal” (happy fool) olmakla aynı değildir. İnsanlar bu gibi durumlarda “körü körüne” hareket etmez, verdikleri kararların sorgulanabilir olduğuna dair içsel bir şüphe taşırlar.⁴³ Örneğin bir bebeğin göbek bağı, doktor olsun diye hastane avlusuna gömmek ya da önemli bir sınavı kazanmak için bir yatırda dilek dilemek bunları çabalayarak elde etmekten daha kolaydır. Yine bu tip inanış ve davranışları toplumdan (anne-babadan, çevreden) öğrendikten sonra genellikle doğruluğunu araştırmadan hayatımızda tutmaya devam etmemiz de bilişsel cimri olmamızla açıklanabilir. Çünkü bu tür şeylere inanmak ve yapmak bunların aslını ve

⁴³ Wim De Neys vd., “Bats, Balls, And Substitution Sensitivity: Cognitive Misers Are No Happy Fools”, *Psychonomic Bulletin & Review* 20 (2013), 269-273.

mahiyetini araştırıp ikna edici kanıtlarla ortaya koymaktan daha kolaydır.

Bireyler zaman zaman temel ihtiyaçlarını, bakım taleplerini ve korunma gereksinimlerini doğrudan ifade etmekte zorlandıklarında, bu ihtiyaçları sembolik araçlar aracılığıyla dile getirebilirler. Bu sembolik araçlar, bazı durumlarda kutsallaştırılarak daha güçlü ve bağlayıcı hale getirilir. Bu durumun temelinde, bireyin güvenlik ihtiyacını karşılamaya ve belirsizlikle baş etmeye yönelik psikolojik bir çaba yer almaktadır. Örneğin doğum yapan kadın, fizyolojik ve psikolojik açıdan kırılgan bir dönemden geçer ve bu süreçte enfeksiyon, kanama ve duygusal dalgalanmalar açısından risk altındadır. Lohusalık döneminde anneyi korumaya yönelik geliştirilen bazı davranışlar, zamanla kültürel inanç sistemlerine dönüşmüş olabilir. Bu tür inanışlar, bireysel bir ihtiyacı toplumsal düzeyde görünür kılarak annenin korunmasını ve desteklenmesini sağlar. Bu mekanizma, temelde korku ve istek ekseninde işler. Kişinin doğrudan talep etmekte zorlandığı bakım ve desteği, korku temelli semboller aracılığıyla güvence altına aldığı söylenebilir. Böylece doğum yapmış ve korunma ihtiyacı olan birey için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çok katmanlı bir destek sistemi devreye girer. Benzer bir koruyucu işlev, gece

harabelerde, su kenarlarında veya ateş çevresinde “cinlerin bulunduğu” dair inanışlarda da görülebilir. Bu mekânlar, gerçek yaşamda yırtıcı hayvanlar veya çevresel tehlikeler açısından riskli olabilir. Ancak bu riskler her zaman somut biçimde algılanamayabilir. Bu durumda bireyler, korkuyu sembolik inançlar aracılığıyla yapılandırarak bu alanlardan uzak durmayı tercih ederler. Dolayısıyla bu tür inanışların arka planında, bireyi tehlikeden korumaya yönelik işlevsel bir mekanizma bulunmaktadır. Bu davranış ve inanış biçimleri, psikolojide kendini gerçekleştiren kehanet kavramı ile ilişkilendirilebilir. *Kendini gerçekleştiren kehanet*, bireyin bir duruma ilişkin inançlarının, davranışlarını ve dolayısıyla sonuçları etkilemesi anlamına gelir. Örneğin bir öğrenci, sınava yeterince hazır olduğuna inanıyorsa bu inanç onun özgüvenini ve performansını artırabilir. Buna karşılık, başarısız olacağına dair güçlü bir beklenti, sınav objektif olarak kolay olsa bile performansın düşmesine yol açabilir. Bu bağlamda bazı batıl inanışlar, bireyin kendisiyle ilgili geliştirdiği bilişsel engeller ya da destekleyici inançlar olarak işlev görebilir. Fal inanışı da benzer bilişsel süreçler üzerinden işler. Falcının verdiği öngörüler, bireyin dikkat sistemini belirli ipuçlarına yönlendirir. Seçici dikkat ve doğrulama yanlılığı

devreye girerek kişi, bu öngörülerini destekleyen yaşantılara daha fazla odaklanır. Böylece zamanla beklenen olayın gerçekleştiğine dair öznел bir inanç oluşabilir. Bu durum, batıl inanışların bilişsel mekanizmalar aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini göstermektedir.⁴⁴

Bu tür inanışlar, aynı zamanda bireyin kutsalla ilişki kurma arzu ve çabasının bir yansıması olarak işlev görür.⁴⁵ İnsan türü sadece kutsal bir varlığa inanma vasfıyla değil aynı zamanda çeşitli vesilelerle çeşitli eşyayı kutsallaştırma vasfıyla da bilinmektedir. İnanç alanının büyük dinlerden pagan inanışlarına kadar uzanan oldukça geniş bir yelpazesi vardır. Bu yelpazenin içinde bulunan sayısız din, inanış, ritüel, gizem, davranış, uygulama varsa hepsinin arkasında doğrudan veya dolaylı olarak bir *kutsal varlık* inanışının izini sürmek mümkündür. Kutsal varlık ya gizemli şekilde kendini saklayarak bulunmak ister ya da çeşitli eşya, nesne, kişi veya yerde tezahür ederek inananlarını kendine eker. Evrensel bir nitelik gösteren bu durum İşlam inancı için de kendine has koşulları çerçevesinde geçerlidir. İnananlar Allah ile iletişim kurmak, ona yakın olmak ve ondan feyz

⁴⁴ ağrı Yalçın ınar, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁵ Fatih Memi, “Kişisel Görüşme”.

almak için Namaz, Oruç, Hac, zikir gibi çeşitli dini pratiklerden yararlanırlar. Şifa için dua ederler. Sahih İslam inancını ifade eden *tevhit* tek meşru yönelme varlığı olarak yegâne irade ve yaratma sahibi Allah'ı görmektedir. Bunun dışındakiler kişiyi yoldan çıkmaya götürür. İşte halk inanışları, Allah dışında bir varlığa kutsallık ve gerçek irade isnat eden bir mahiyet gösterdiğinde, bunu *hurafe* olarak isimlendirmek, sahih inancın dışına çıkılmış olmasındandır.

Bu tür inanışlar aynı zamanda bir anlam arayışıyla bağlantılı olarak da ortaya çıkar. Bireyin hem varoluşsal korkularını yönetme hem de dini anlam arayışını kültürel formlarla tamamlama çabasının ürünüdür. Zira insan, doğum, ölüm, evlilik gibi hayatın kritik dönemlerinde kendini savunmasız hissedebilmektedir. Bu durumlarda kişi, simgesel ve kültürel olarak aktarılan inanç sistemlerine yönelerek kendini psikolojik olarak güvence altına almak isteyecektir. Cin, nazar, musallat gibi inançlar bilinmeyen ve kontrol edilemeyen olaylara anlam verme çabası olarak değerlendirilebilir. Ve bu inanışlar bireyin kaygısını azaltır, olumsuz olaylara açıklama getirebilmesine katkı sağlar. Doğal taşlar, nazar boncuğu, kurşun dökme gibi uygulamalar ise bireye “bir şey yapabilme” hissi verebilmektedir.

Türbe ziyareti, kırk çıkarma, kurban adama gibi ritüeller bireyin iç dünyasında duygusal boşalım, rahatlama ve umut duygusunu güçlendirebilmektedir. Diğer yandan bu tip inanışlar dini inançla da bağlantılıdır ve telafi görevi görmektedir. Dini inançlar insana güven, anlam ve umut verir. Bu tür halk inanışları da dinin bu işlevini taklit eden sembolik sistemlerdir.⁴⁶

Çaresizlik durumlarına bağlı ortaya çıkan inanışlar kişiyi nesnel olmayan kaynaklardan çözüm bulmaya yöneltebilir. Çaresiz kalan insanlar içinde bulundukları zor durumdan çıkabilmek için her yolu dener. Buna bir de bilgisizlik eklenince batıl inanışların kabul görmesi için gerekli ortam hazır hale gelir. Mesela, çocuğu olmayan insanların ölümlerden, yaşayan insanlardan veya nesnelerden medet umması bunu anlatan en iyi örnektir. Bununla beraber, *duygusal rahatlama* ve *kaygı azaltma* ihtiyacını da göz ardı etmemek gerekir. Özellikle stresli, tehlikeli veya önemli durumlarda (sınav, iş görüşmesi, sağlık sorunları, evlilik görüşmesi gibi) bu inanışlar kişinin kaygısını azaltarak daha güvende

⁴⁶ Feim Gashi, "Kişisel Görüşme".

hissetmesini sağlar. Ritüeller veya uğurlu nesneler, bir nevi *güvenlik ağı* görevi görür.⁴⁷

Batıl inanışlar bir bağımlılık mı veya nasıl olursa bağımlılık olur? sorusuna gelince; bağımlılık durumu klinik açıdan dikkatle ele alınmalıdır. Bazı inanış ve davranışlar, psikolojik bağımlılığa benzer şekilde bireyde huzursuzluk ve eksiklik hissi yaratabilir. Ancak bağımlılık; tolerans gelişimi, davranışın giderek artması, yokluğunda belirgin yoksunluk belirtileri yaşanması ve bireyin yaşam işlevselliğinin bozulması gibi ölçütlerle tanımlanır. Çoğu batıl inanış bu kriterleri karşılamaktan ziyade, bireyin kaygı ve belirsizlikle baş etme motivasyonu ile ortaya çıkar. Bilişler, duygular ve davranışlar karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir sistem içinde çalışır. Örneğin uğurlu bir nesneyi yanında taşıyan kişi, bu nesnenin kendisini koruduğuna inanarak zorluklar karşısında daha cesur ve dayanıklı hissedebilir. Nesnenin yokluğunda yaşanan durum genellikle gerçek bir yoksunluk değil, bireyin alışık olduğu güvenlik hissinden uzaklaşmasına bağlı bir huzursuzluktur. Bu tür davranışlar bireyin günlük işlevselliğini

⁴⁷ Eryılmaz, “Kişisel Görüşme”.

bozmadığı sürece psikopatoloji olarak değerlendirilmez.⁴⁸

3.2.Sosyolojik Açıdan İfade Ettiği Anlam

Örneğin bazı halk inanç ve uygulamaları sosyal normların irrasyonel temeller üzerinden inşa edildiğinin bir göstergesi olabilir. Mesela doğum ve evlilik süreçlerini ele alalım. Bu süreçler bilhassa modern öncesi toplum için hayati öneme sahipti. Bireylerin evlenmesi ve üremesi toplumun hayatta kalması anlamına gelen varoluşsal bir mahiyete sahipti. Bu yüzden doğumla ilgili çok sayıda nedeni açıklanmayan veya açıklanması nesnel olarak mümkün olmayan uygulama devreye sokularak toplum üyelerinde doğumun önemli olduğuna ve doğuma yönelik tehditlere karşı dikkatli olunması gerektiğine yönelik bir bilinç oluşturulmuştur. Aynı durum evlilik için de geçerlidir. Böylece evlenen, doğum yapan ve hem annenin hem de bebeğin yaşamasını sağlayan bireyler, önemli bir görevi başardıkları gerekçesiyle toplum tarafından takdir edilmiş olmaktadır.

Uğur ve uğursuzlukla ilgili inançların altında yatan sosyolojik nedenin ilgili nesne veya hayvanın

⁴⁸ Yalçın Çınar, “Kişisel Görüşme”.

topluma faydasıyla bağlantılı görülmesi mümkündür. Örneğin tarım toplumunda baykuş, hiçbir faydası olmayan bir hayvan olarak görülüyor olabilir. Üstelik antipatik bir görüntüye sahip olduğu düşünülmüyor olabilir. Bu haliyle baykuş sembolik bir nitelik taşımakta ve toplumda işsiz/işlevsiz ve antipatik olan her şeyin o topluma yük olduğu bilincini sembolize etmektedir. Bu bağlamda işlevsizlik ve sevimsizlik toplumsal bilinçte uğursuzluk olarak kodlanıp buna en uygun sembol olarak da *baykuş* seçilmiştir demek hatalı olmasa gerektir.

Nazara gelince, nazarı elbette tamamen sosyolojik bir olgu olarak tanımlamak, onu topluma indirgeyerek açıklamak doğru olmaz. Nazarın toplumdan bağımsız bir temeli elbette vardır. Fakat bu durum onun aynı zamanda istenmeyen toplumsal rekabetin bir ifadesi olarak tezahür ettiğini ileri sürmek için engel değildir. Nazar inancının bilhassa aynı toplumsal koşulları paylaşan ve benzer sosyo ekonomik sınıflar arasında gözlemleniyor oluşu bu açıdan anlamlıdır. Aynı koşullardaki iki kişiden birinin diğerinden herhangi bir konuda daha avantajlı olması rekabet ortamında bir adım öne geçtiği anlamına gelir. Bu, diğer kişi için bir yenilgi olarak algılandığında toplumsal birliği örgütleyen

ilişkiyi zayıflatabilir. Toplumsal bilinç bu yüzden aynı koşullardaki kişiler arasında ilişkinin sağlığını bozacak ve kişileri birbirinden uzaklaştıracak konularda rekabetten uzak durulması gerektiği mesajını verir. Ama buna rağmen eşitliği bozacak bir durum söz konusu olduğunda, örneğin herhangi bir konuda elde edilen bir başarıyla eşitlik bozulduğunda, nazar duasında bulunmak bir bakıma sosyal ilişkinin sorunsuz devam etmesini Allah'tan temenni etmek anlamına gelir.

Uğurlu taşlar, uğurlu nesneler, uğurlu yerler, uğurlu sayılar ve uğurlu renklerle ilgili inanışların da sosyolojik bir anlama gönderme yaptığı durumlardan bahsedilebilir. Bilhassa bu inanışların ilişkisel ortamda ortaya çıkanları büyük oranda sosyolojik bir anlam taşır. Örneğin sevdiği renkte bir kıyafet giyinen kişi kendisini toplumsal ortamda rahat hisseder. Daha fazla onay aldığını düşündürecek ilişki ortamlarıyla karşılaşır. Bu rahatlık ve ortam ona uğurlu geldiği şeklinde bir his oluşturabilir. Uğurlu sayı kaotik ortamda nasıl hareket etmesi gerektiği yönünde kişinin kendi kendine önceden hazırladığı bir plandır. Örneğin 7 rakamının uğurlu olduğuna inanan bir kişi otobüse bindiğinde hangi koltuğa oturacağına karar vermede zorlanırsa muhtemelen içinde 7 rakamı olan koltuğa oturacaktır. Sosyal

ortamlarda alternatifleri bulunan bir seçim yapması gerektiğinde anlık değerlendirme ve karar vermede kendisini yetersiz görüyorsa uğurlu sayı belirleme eğilimi daha yüksek olacaktır. Bu kişilerin psikolojik tahlilleri yapıldığında derecesine göre çeşitli sosyal fobiler yaşadıklarını tespit etmek mümkündür. Bu inançlar onları fobik ortamlarda rahatlatır ve nasıl davranacaklarına yönelik bir çeşit yol haritası niteliği taşır.

Ateşle, geceyle ve ışıkla bağlantılı inançlar ise -bir açıdan- modern öncesi toplumda yaşamın büyük oranda güneş ışığına bağlı olmasıyla açıklanabilir. Çünkü güneş ışığının yok olması demek nesnelerin yüzde doksan oranında görünürlüğü ve detaylarını kaybetmesi anlamına gelir. Bir diğer ifadeyle karanlık, açık görüşün onda dokuzunu yok eder. Yerdeki kusurlar gizlenir. Böyle bir ortamda yapılan işler büyük oranda başarısız olur hatta çeşitli kazalarla sonuçlanabilir. Üstelik geceleri ortama çıkan haşereye maruz kalma ihtimali yüksektir. Toplum, bireylerini bu yüzden akşam olunca evlere yani güvenli bölgelere yönlendirir. Akşam olunca eve girmek ve uyumak toplumsal bir norma dönüşür. Bu normun ihlali ise bir cezayla karşılaşma ihtimalinin bulunduğu anlamına gelir. Modern toplumda belki de en hızlı zayıflayan inançlar geceyle ve karanlıkla

ilgili olanlardır. Çünkü modern aydınlatma sistemleri geceleri gündüz gibi yaşanılır hale getirdi. Bu yüzden de geceler artık korkulan zamanlar olmaktan çıktı. Ama hala karanlıkta kalan noktalar tıpkı eskiden olduğu gibi modern insanın da korkusunu harekete geçirir.

Görünüşte akıl ve din dışı görülen bazı uygulamalar vardır ki sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde bunların aslında anlamlı sosyal eylemler olduğu görülecektir. Örneğin Malatya yöresinde nakledilen şöyle bir vaka vardır: Bir genç kız bir caminin önünde durmuş namazdan çıkanlara helva ikramı yapmaktadır. Sebebini soranlara ise kısmeti açılsın diye okunmuş helva dağıttığını söylemektedir. İlk bakışta dini veya akli bir temeli olmayan saçma bir eylem gibi görülebilir. Fakat bu eylem aslında mahalle halkına o mahallede yaşayan genç bir kızın evlilik çağına girdiği ve evlenmek istediğine yönelik toplumsal bir ilan mahiyetindedir. İlanın doğru kişilere ulaşması durumunda muhtemelen o genç kız evlenme sürecine girecektir. Bunu bazıları muhtemelen okunmuş helvanın bereketiyle açıklayacaktır ancak toplumsal ilanın dinamiği sayesinde olduğunu söylemek de hatalı olmayacaktır.

Kısmet açılması için okunmuş helva dağıtmanın ortaya çıkardığı sosyolojik dinamiğin ortamın imkânına göre farklı şekillerde tezahür ettiği de görülmektedir. Örneğin bir TV programına bağlanan bir kişi, dini sorular cevaplayan bir hocaya “evlenmek için dua ediyorum fakat kabul olmuyor, bunun nedeni nedir” manasında bir soru sormaktadır. Bu kişi bir açıdan bakınca kabul olmayan duası için dini bir açıklama beklemektedir ama bir başka açıdan bakınca ulusal yayın yapan bir TV kanalı aracılığıyla eş aradığı ilanında bulunmaktadır. Bir başka TV programında ise stüdyodaki kişilerden biri bir falcı tarafından dolandırıldığını anlatırken “falcı bana yakında kısmetin açılacak dedi ama bir ay geçti hala açılmadı” demektedir. Aslında bu kişi bu davranışıyla, dolandırıldığını söylemekten ziyade uygun bir eş aradığını ilan etmeye çalışmaktadır. Cami önünde okunmuş helva dağıtanla TV programına çıkanların ortak tarafı dolaylı yollar kullanarak evlenmek istediklerini topluma ilan etmiş olmalarıdır. Bu ilanların doğru kişilere ulaştığını varsaydığımızda söz konusu kişilerin kısmetlerinin bir süre sonra açılmış olabileceğini tahmin etmek zor değildir.

Halk inançları söz konusu olduğunda genellikle fail konumunda olanlar diğerlerine göre daha ön

planda olurlar. Örneğin falcılık dendiğinde akla ilk falcı, büyücülük dendiğinde ilk olarak büyücü gelir. Oysa sosyolojik açıdan faillerden daha önemli olan taliplerdir. Yani fal baktıranlar falcıdan, büyü yaptıranlar büyücüden daha önemlidirler. Örneğin falcılığı ele alalım. Falcılık faaliyetlerinin yaygınlaşmasının altında yatan asıl neden falcıların artması değil falcılara ihtiyaç duyduğunu düşünen kişilerin artmasıdır. Bu da toplumda artan bir kaotik durumun ve gelecekle ilgili belirsizliğin arttığının belirtisidir. Geleceğin belirsizliği ise toplumsal rutinlerin bozulduğunun ve sürekli bozulmaya devam ettiğinin göstergesidir. Eğer toplumsal rutinler toplum üyelerine güven verecek derecede oturtulmazsa, birçok kişide toplumda kaosun hâkim olduğu yönünde algı oluşacak bu da kişilerde gelecek kaygısının artmasıyla sonuçlanacaktır. Bu kişilerden bazıları psikolojik tedavi alma yoluna giderken bazıları gelecekte haber verdiğini ileri süren falcılara, kâhinlere müracaat edecektir. Geleceğin nasıl olacağına yönelik kehanetvari, ökültk başka uygulamaların da süreçte arttığı görülecektir. Özetle bir toplumda falcılığın artması sosyolojik açıdan o toplumda bazı alanlarda rutinin bozulduğu ve kişilerin neyle karşılaşacağını bilmediği kaotik bir ortamın varlığını gösterebilir. Bunun çözümü kaosun

giderilmesi ve rutinlerin oluşturulmasına yönelik çalışmalardır.

Halk hekimliği ve spirütüel sağaltım teknikleri gibi deneyim alanına dayalı uygulamaların artması ise toplumsal bir patolojiden ziyade modern tıbbın paradigmatik kısırlılığıyla ilişkilendirilmelidir. Çünkü modern tıp kendi yasalarına uymayan her türlü uygulama ve deneyimi dışlamayı ve onun yanlış (hurafe) olduğunu ileri sürmeyi prensip edinmiş elitist bir anlayışa sahiptir. Oysa doğada modern tıbbın ötesinde alternatif iyileşme olanakları da söz konusu olabilir. Bilhassa modern öncesi toplumda *ocaklılar* denilen kişiler tarafından uygulanan halk hekimliğinin nesnel yollarla açıklanamayan sağaltım teknikleri bunun örnekleridir. Modern tıp bunlara ne kadar batıl inanç derse desin toplum bireyleri bu insanlardan fayda gördüğü sürece, iyileşmenin nasıl gerçekleştiği süreciyle ilgilenmeyecektir. Ocaklı benzeri kişilere yapılan müracaatların artması modern tıbbın toplum üyelerinin sağlık sorunlarını teşhis ve tedavi etmede yetersiz kaldığını gösterir.

Diğer benzer inanç ve uygulamaların altında yatan sosyolojik nedenlerin araştırılması ve önlenmesi de aynı analitik bakışla mümkün gözükmektedir. Bireylerin topluma ve tabiata karşı yabancılaştığının

göstergesi olan inançlar bu yabancılaşmayı azaltan politika ve çalışmalar sayesinde azaltılabilir.

3.3.Teolojik (İslam İnancı) Açıdan İfade Ettiği Anlam

Gerek akidevi gerekse fıkhi açıdan bakınca görülen genel tablo bu tür inanışların dinin temel kaynaklarına dayanmadığı gerçeğidir. Bunlar örf, gelenek ve halk kültürünün dinî bir mahiyet kazanarak bireylerin dindarlık pratiğine sızdığını göstermektedir. Bu sebeple söz konusu inanışlar, İslâm hukukunda meşru inanç ve ibadet alanı ile hurafe ve bâtil inanç alanı arasındaki sınırın örnekleri olarak değerlendirilebilir. İslam'ın temel kaynaklarının yeterince bilinmemesiyle de bağlantılı olarak, eski hurafe ve bâtil inançlar modern etkileşim sayesinde “enerji”, “doğal taşlar” veya “manifest” gibi yeni kavramların halk dindarlığına eklemlenmesine yol açmakta, din dışı yeni inanışların da dini hayatla karışmasına sebep olmaktadır. Fıkıh usulünde örf, şer'î delillerin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiş; Hanefiler başta olmak üzere fakihler örfe büyük önem vermiştir. Ancak bu, “örfün meşru olması” şartına bağlıdır. Kur'an ve Sünnet'e aykırı olan inanç ve uygulamalar örf olarak değerlendirilemez. Örneğin kırk gün, elli iki gün gibi

belirli sürelerle ilgili inanışlar İslâmî naslara dayalı olmayıp kültürel aktarımlardır. Bunların dinî bir değer taşımadığı fıkıh usulü açısından açıktır. Nazar boncuğu, uğurlu sayılar gibi uygulamalar da örf kategorisinde yer almakla birlikte, batıl bir örf olduklarından meşruiyet kazanmazlar. Bazı uygulamalar, doğrudan batıl bir inanç olmasa da maslahat saikiyle sürdürülebilir. Örneğin lohusanın kırk gün dinlenmesi, tıbben de faydalı görülebilir. Bu durumda uygulama dinî bir değer taşımamakla birlikte, maslahat yönünden anlam kazanır. Fıkıh usulünde “istihsan bi’l-maslaha” bu tür örnekleri meşru kılar. Ancak inanç boyutu “uğursuzluk, musibet” gibi sebeplerle ilişkilendirildiğinde batıl bir telakki ortaya çıkar. Fıkıh usulünde aslolan şey eşyanın mübahlığıdır. Bir nesne veya davranışın haramlığına dair şer’î delil bulunmadıkça hüküm ibaha yönünde devam eder. Dolayısıyla taş, sayı, renk gibi unsurların aslî hükmü mübahtır. Ancak bunlara metafizik güç atfetmek, istishâbın sınırlarını aşarak bâtil bir inanç üretir.⁴⁹

Kelam perspektifinden bakınca bu tür inanışların ortaya çıkması ve yaygınlaşmasına kaynaklık eden faktörler arasında ilk sırada *sahih dinî bilginin*

⁴⁹ Abdullah Demirci, “Kişisel Görüşme”.

eksikliği gelmektedir. Kur'an'ın temel mesajı olan “düşünme”, “tefekür” ve “delil isteme” çağrılarından uzak bir zihin, kolaylıkla bâtil inançlara teslim olabilir. Akla ve vahye dayanmayan inançlar, bireyde sezgisel bir dindarlık üretse de, kelâm açısından rasyonel temelden yoksundur. İkinci sırada ise *taklitçilik* vardır. Kelâm ilmi açısından inançta “taklit”, yani sorgulamadan aktarılan anlayışların kabulü, ciddi bir problemdir. Birçok halk inancı, nesiller boyunca sorgulanmadan devralınmış ve gelenek adı altında meşrulaştırılmıştır. İmam Mâtürîdî bu konuda uyarıda bulunarak, taklitten uzak, tahkikî bir imanın gerekliliğini vurgular.⁵⁰

Resmî İslâmî öğreti ile halk dindarlığı arasındaki farkı da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Nitekim doğal olarak resmî İslami öğretilerin (karmaşık kelâmî ve fikhî meseleler) toplumun günlük, pratik, duygusal ve mistik beklenti ve ihtiyaçlarını (hastalık, kısmet, nazar, kötülüklerden korunma, bereket) tam olarak karşılayamaz. Toplum, kaygılarını gidermek için ulaşılabilir ve somut çözümler (ritüeller, nesneler, kişiler/hocalar, türbeler) arayışına girer. Kur'an ve sünnetin doğru anlaşılması, sahih hadislerle zayıf/uydurma

⁵⁰ Mikail İpek, “Kişisel Görüşme”.

hadislerin karıştırılması, dini bilginin sözlü kültürle aktarılırken bilinçli/bilinçsizce tahrifata uğraması bir başka sebep olarak sayılabilir. Örneğin, bazı duaların veya surelerin okunmasının sevabı ve bereketi, zamanla “büyülü” bir etkiye sahip olduğu şeklinde yanlış anlaşılmıştır. Yanlış türbe adabı, aşırı veli kültü, muskacılık gibi bazı uygulamalar ise tasavvufun meşru çizgisinden sapmasıyla ortaya çıkmış, hurafe ve bâtıl inançlarla karışarak toplum arasında yaygınlaşmıştır.⁵¹ Örneğin bazı hatim uygulamalarında Yasîn Sûresi’ndeki “selâmun kavlen mir-rabbir-rahîm” âyeti üç defa tekrarlamak, Ramazan mukabelelerinde Hâ-Mîm’leri mutlaka aynı gün okumak ve o esnada su, tuz, şeker gibi şeylere üflemek bazı dua ve surelerin hurafelerle karıştırılarak okunduğunu göstermektedir. Oysa Hâ Mîm’lerin mutlaka aynı gün okunması gerektiğine dair dini bir referans olmadığı gibi bunları okuduktan sonra bazı nesnelere üflenmesi gerektiği yönünde bir bilgi de dinde yoktur.⁵²

3.4.İslam Dışı Kökenleri

İslam’ın yayıldığı coğrafyalarda (özellikle Anadolu) karşılaştığı yerel inanç ve geleneklerin

⁵¹ Bekir Altun, “Kişisel Görüşme”.

⁵² Ahmet Nair, “Kişisel Görüşme”.

zamanla İslami bir kılıf altında sürdürülmesi en temel sebeptir. Buna *dinî senkretizm* (dinî karışım) de denir. Animizm, Şamanizm, Zerdüştlük, Hint ve Fars dinleri, eski Anadolu dinlerine ait unsurlar İslami motiflerle harmanlanmıştır. Bilhassa İslam öncesi eski Türk inanışlarının etkisi görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Nitekim eski Türklerde su ve ağaçlara kurban verecek kadar kutsallık atfedilmektedir. Nazarın tespiti için kullanılan kurşun dökme Şamanlıktan kalma bir gelenektir. Sihir, büyü gibi inançların Şamanizm’de oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Şaman kelimesinin anlamı zaten sihirbaz, kâhin, büyücü, ruh avcısı, hekim, rahip gibi anlamlara gelmektedir. Kırk sayısı ile ilgili ifadeler Dede Korkut hikayelerinde kendisini göstermektedir. Şamanizm’de üzüt denilen ölüm ruhunun ölünün kırkı çıkıncaya kadar evlere girmeye çalıştığına inanılır. Zamanla bu kırk kültünün farklı fraksiyonları doğum, ölüm ve evlilik ile ilgili ritüellerin içerisinde önemli bir yer edindiği görülmektedir. “Albastı, algelini, alkarısı” inanışlar da Şamanizm’in bir parçasıdır. Şamanizm’de bu adlarla anılan ruhlar vardır ve lohusa kadınlara musallat olup, onların ölümüne sebep olduğuna inanılır. Yine Şamanizm’de evlerde, ateşte, ormanlarda, yollarda ve dar geçitlerde tabiat

ruhlarının bulunduğuna inanılır. Özellikle orman ruhlarına ağaçlara bağlanan çaputlar ile kurban sunma geleneği vardır. Bu animist inancın günümüze renk, taş, sayı gibi nesne ve sembollere olağanüstü güçler yüklemek olarak yansıdığını söyleyebiliriz. Proje kapsamında hurafe olarak ele alınan hemen her inancın Şamanizm'den bir karşılığının bulunabileceğini görebiliriz. Türklerin eski dinleri arasında Şamanizm'in de olduğu göz önüne alındığında hurafe türünden inanışların Anadolu halkı arasında yer almasını doğal karşılamak gerekir. Şamanizm Türklerin eski dini, ancak canlı geleneğidir. Zamanla İslam ile iç içe geçmiş ve bir parçası olarak addedilmeye başlanmıştır.⁵³

Diğer taraftan bu inançların bazıları, İslam öncesi kültürlerin kalıntılarıdır. Mezopotamya, İran, Anadolu veya Orta Asya kültürlerinde yaygın olan doğa merkezli kutsama biçimleri, İslam toplumlarına da sirayet etmiştir. Zamanla bu unsurlar, dinin asli kaynaklarına dayandırılmaksızın meşrulaştırılmış ve halk inancı olarak içselleştirilmiştir.⁵⁴ İslam öncesi Arap kültürlerinden devralınan ve İslam sonrasında dinî bir kılıf kazanarak varlığını sürdüren unsurlar da

⁵³ Altun, "Kişisel Görüşme".

⁵⁴ İpek, "Kişisel Görüşme".

söz konusudur.⁵⁵ Bazıları ise Yahudilik, Hıristiyanlık gibi kitap ehli olan dinlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin halk arasında Hz. Âdem'in cennetten çıkarılışı ile ilgili bazı hurafeler tamamen bu dinlerden alınmadır. Hz. Âdem'i, eşi Havva'nın yoldan çıkardığı bu yüzden de her ay adet görme, çocuğunu karnında dokuz ay taşıma, onu bin bir zahmetle doğurma, belli yaşa kadar besleyip büyütme gibi ağır cezalara çarpıtıldığı inancı bu tür hurafelerdendir. Bu inanış, ev işlerinin hiç bitmemesinden dolayı bazı kadınların "biz Havva anamızdan beddualıyız, bundan dolayı hiç işimiz bitmez" şeklinde bir inanca sahip olmalarına yol açmıştır. Ayrıca Hz. Âdem'in cennette hazır bulduğu yiyeceklerden mahrum bırakılması ve dünyada kendisi ve çocuk-çocuğunun maişetini temin etmek için çalışıp çabalamaya mecbur tutulması şeklinde cezalandırılmasına, şeytanın ise Allah'ın rahmetinden ebedî olarak kovulmasına sebep olmuştur.⁵⁶

⁵⁵ Demirci, "Kişisel Görüşme".

⁵⁶ Nair, "Kişisel Görüşme".

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.HALK İNANIŞI, HURAFE VE DİN AYRIMI

4.1.İslam Diniyle İlişkisi

Dinler Tarihi ya da Halk İnanışları disiplini açısından bu tarz inanışlar ilk bakışta hurafe, bid'at, eski geleneklerin devamı, büyü ve sihir gibi uygulamalar yahut anlam verilemeyen hususlara bir açıklama getirme çabası şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak halk inanışları sadece dine aykırı olan boş inanışlardan ibaret değildir; aynı zamanda dinden ya da doğrudan kültürden kaynaklanan hususları da bünyesinde barındırmaktadır. Yani hiçbir zararı olmayanların yanında kişiye manevi telkinle ümit ve teselli veren inanışlar olduğu gibi İslami temelle uzlaşan ve kaynaşan ya da ona aykırı olmayan ve onunla çatışmayan uygulamalardan da söz etmek mümkündür. Yukarıda bahsi geçen inanış ve davranışların çoğunluğu, bid'at, hurafe ya da eski geleneklerin günümüzdeki yansımaları niteliğindedir. Çoğunlukla bu uygulamalar, dinin kurumsal sınırları dışındadır ve daha çok popüler

dindarlık bağlamında bireyin kutsalla temas kurma ihtiyacını karşılayan pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İslam öncesi inanışların, Şamanist uygulamaların farklı din ve inanış biçimlerinin mevcut kültürle iç içe geçmesi neticesinde bu uygulamaların olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte mevlit okunması, kabir ziyareti veya kutsal mekân olarak ifade edilen yerlere ziyaret gibi hususlar ise ya dinin içerisinde kabul edilen ya da onun uzlaşmış olduğu prensipler olarak değerlendirilebilir. Bu inanışlar bir bakıma dönüşümün bir parçası ve geçmişin bugüne uzanan izleridir. Bu uygulamalar halk nezdinde dinle nasıl ilişki kurulduğunu, bunların nasıl bir anlam dünyasına sahip olduğunu ve öğretilen/öğrenilen ile yaşanan arasındaki farkları da gün yüzüne çıkartması hasebiyle önem arz etmektedir.⁵⁷

4.2.İlişkinin Çözümlemesi

Halk inanışlarının İslam diniyle ilişkisinin çözümlemesi açısından şöyle bir yol takip edilebilir. Halk inanışları *deneyim alanı* ve *inanç alanı* olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Deneyim alanı kişilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları

⁵⁷ Memiç, “Kişisel Görüşme”.

nasıl çözdükleriyle ilgilidir. *Halk Hekimliği* denilen alan büyük ölçüde deneyim alanına girer. Bilhassa bilimsel kökenleri açıklanamayan halk hekimliği uygulamaları bu türdendir. Bunlar nesnel açıklamaları yapılamayan ve kuramsal temellere oturtulamayan kişisel deneyimlere dayalı çözümlerdir. Bu palyatif bir bakım olabileceği gibi kalıcı bir iyileştirme de olabilir. Bir yaprağın, bir bitki özünün, bir karışımın hasta birini iyileştirmesi buna örnektir. Modern öncesi toplumda *ocaklı* denilen kişiler bu tür yöntemlerle hasta kişileri tedavi ederlerdi. Bunlar birkaç bitki karışımının belli formasyonda uygulanması sonucu bazı hastalıkların iyileştiğini biliyorlardı ama bunu kuramsal olarak açıklayamıyorlardı. Buna hurafe demek hatalı olur, bunu *teorisi olmayan bilgelik* olarak nitelemek daha doğru olacaktır. Tandır isinin baş ağrısına iyi gelmesi, sirkeli suyla banyo yapmanın dinçlik ve moral vermesi de bu türdendir.

Halk hekimliği bilhassa *ocaklı* kavramı kapsamında vücuttaki bir fiziksel anomalinin bir okuma, yazma veya dokunma ile iyileştirildiği yönünde uygulamalar da vardır. Bunlar bilimsel olarak açıklanamaz olabilir ancak bu bizzat yaşanan bir vakaysa inkâr edilemez bir gerçekliği var demektir. Görünüşte ruhani (spritüel) bu tür

uygulamalar modern bilim tarafından mitolojik, şamanik ritüeller olarak görülüp dışlanabilir hatta aşağılanabilir ancak bu gibi uygulamalar toplumda gerçek karşılıkları olduğu sürece yaşamaya devam edecektir. Diğer yandan halk hekimliğine yönelik tüm uygulamalar şamanik tarzda değildir. Bunlardan bazıları henüz kuramsal temelleri tespit edilememiş doğal gerçeklere dayanmaktadır.

Halk inanışlarıyla ilgili ikinci temel alan olan inanç alanına gelince, İslam dini açısından asıl sorun teşkil eden kısmı burasıdır. Burada iki noktaya dikkat etmek gerekir: Birincisi, Allah'ın yarattığı bir olayı ondan başkasına vermektir. İkincisi, Allah'tan başkasına hakiki bir irade ve yaratıcılık atfetmektir. Bu konuda Hz. Peygamberden nakledilen şu rivayetler oldukça dikkat çekicidir ve aynı zamanda bir hareket noktası belirleme niteliğindedir:

Sahih bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Eğer Allah insanlardan yağmuru yedi yıl esirgese, sonra da (rahmetiyle) gönderseydi, şüphesiz onlardan bir grup (bunu Allah'tan bilmeyerek) nankörlük/küfür eder ve şöyle derlerdi: 'Bize Mecdah yıldızı sayesinde yağmur yağdırıldı.'⁵⁸ Bir başka rivayette ise Allah'ın şöyle buyurduğu

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, XVII, 95 (no: 11042)

nakledilmiştir: “Ben kullarıma hiçbir nimet vermedim ki, onlardan bir grup o nimet sebebiyle (Beni inkâr edip) kâfir olmasınlar. (Nimet geldiğinde) şöyle derler: Yıldız (yüzünden), yıldız sayesinde!”⁵⁹

Yıldız hadisinin detayı Buhari’de de geçmektedir. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber, Hudeybiye’de gece yağan yağmurun ardından sabah namazını kıldırıldı. Namazı bitirince (selam verip) cemaate döndü ve şöyle dedi: Allah buyurdu ki, “kullarımdan bir kısmı bu sabah bana iman etmiş, bir kısmı da beni inkâr etmiş (kâfir) olarak uyandı. Her kim, ‘Allah’ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı’ dediyse; işte o bana iman etmiş, yıldızı(n) tesirini) inkâr etmiştir. Ama her kim, ‘Falan ve filan yıldızın doğuşu/batışı (nev’) sebebiyle bize yağmur yağdı’ dediyse; işte o beni inkâr etmiş, yıldıza iman etmiştir.”⁶⁰

“Mecdah yıldızı sayesinde yağmur yağdırıldı” demek “evren bize iyilik gönderdi” inancıyla oldukça benzerdir. Günümüzde “evrene gönderdiğimiz mesajlar bize geri döner, evren bize iyilik de verebilir kötülük de verebilir. Önemli olan evrene gönderdiğimiz mesaj” şeklinde giderek yaygınlaşan

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, XIV, 353 (no: 8739)

⁶⁰ Buhari, “İstiskâ”, 27 (no: 991)

bir inanış vardır. Bu inanışta az önce tespit edilen iki inanç hatası türü belirgin şekilde görülmektedir. Kişinin niyetiyle de bağlantılı olarak hem Allah'ın yarattığı bir olay evrene verilerek Allah'tan başka yaratıcı tanıma şirkine düşülmüş olmakta hem de Allah'tan başka bir varlığa (evrene) hakiki irade ve yaratıcılık isnat edilmektedir. Benzer bir durum dikkat edilmediği takdirde uğurlu-uğursuz görülen varlıklar için de geçerlidir. Uğurlu nesneye hakiki bir irade ve yaratıcılık isnat etmeye götüren inanış kişiyi sahil İslam itikadının dışına taşır.

Ailevi geçmişimizin kaderimizi belirlediği anlamına elen *aile dizimi*; yaşam, etki tepki süreçlerinin kontrolü altındadır ve bu kaçınılmazdır anlamına gelen *karma*, tüm zihinsel ve psikosomatik rahatsızlıkların ve kişiyi kısıtlayan fizyolojik veya psikolojik engellerin tamamının hatalı ruh-beden ilişkisinden kaynaklı olduğu ve bunun zihnin derinliklerine inmek suretiyle çözülebileceğini savunan *dianetik* gibi uygulamalara karşı da dikkatli olmak gerekir. Bunlar para veya prestij elde etmeye yönelik aldatmacalar olabileceği gibi çeşitli dini inançlardan devşirilerek kişisel gelişim ve alternatif sağaltım teknikleri olarak servis edilmiş olabilir. Bu gibi uygulamalarda da Allah iradesinin yerine ikame edilen alternatif varlıklara karşı dikkatli olmak

gerekir. Kişinin, bireysel gelişimi için iyi olduğunu düşündüğü bir uygulama onun dini inancını giderek zayıflatan ruhani bir hastalık olabilir. Masum bedensel rahatlatma ve egzersiz uygulaması olarak tanıtılan yoga bu kapsamda görülebilir. Yoga bir halk inancı sayılmasa bile uzak doğuya ait bir dini öğretinin bedensel ritüellerinden geliştirildiği açıktır. Sahih İslam inancının korunması açısından dinsel bir inanca veya tanrısal bir güce yönelik mesajlarına karşı dikkatli olunması gerektiği açıktır.

4.3.Risk Alanları

Doğal taşlarla ilgili inanışlar, enerjiyle ilgili inanışlar, kutsal görülen veya enerji verdiği düşünülen renklerle ilgili inanışlar, uğurlu sayılarla ilgili inanışlar, kutsal görülen nesneler ve şansla ilgili inanışlar, kutsal görülen yerlerle ilgili inanışlar, kurşun dökmeyele ilgili inanışlar, uğurlama esnasında su dökme inancı, ateşle ilgili inanışlar, kurbanla ilgili inanışların tamamı inançlı bir insanın dikkatli olmasını gerektiren riskler içerir. Hoşlandığı bir taşı yanında taşımak, iyi hissettiği yerleri ziyaret etmek, bazı eşyaların insanları iyi hissettirdiğini düşünmek, ateşe karşı mesafeli ve dikkatli olmak, yolculuğa gidenin selametle dönmesini beklemek gibi eylemler inanca taalluk etmediği sürece masum davranışlar

olabilirler. Ancak bir taşa, nesneye, renge, kıyafete, sayıya, koruyucu bir güç isnadında bulunmak, bunların kişinin kaderini değiştireceğine inanmak, kurşun dökmenin kişiyi koruyacağına inanmak, Allah'tan başkası adına (örneğin bir nehre) kurban kesmek, ateşin bizzat kendisinde bir irade bulunduğunu düşünmek, yolcunun selamete dönmesi için arkasında dökülen suya güvenmek sahih imanı riske atan inanış ve davranışlardır.

Bu tip inanışların sahih iman açısından ciddi riskler içermesinin nedeni kişiyi bilerek veya bilmeyerek dini inancın kıyısına getirmesi hatta onun dışına çıkarma yani *küfre* düşürme ihtimalidir. Dinini Allah'a has kılarak ihlâsla ona kulluk etmekle yükümlü olan inanmış kimselerin ⁶¹ buna karşı dikkatli olması “ben Allah'a inanıyorum zaten” diyerek kendini bu inanışlara kaptırması *uçurumun kenarında dikkatsizce koşmak* mecazıyla anlatılabilir. Uçurumun kenarındaki kişinin durumu Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: “Binâsını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve onun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine

⁶¹ ez-Zümer 39/11

yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.”⁶²

Doğum, ölüm ve evlilikle ilgili süreçler farklı bir dinamik taşır. Sağlıklı doğumun artırılması, evliliğin artırılması ve Allah'ın izin verdiği ölçüde ölümün geciktirilmesi hem din hem de toplumsal maslahat açısından gerekli görülmektedir. Bu yüzden toplumlar bu üç geçiş dönemi süreçlerine tarih boyunca ayrı bir önem vermişlerdir. Hamile veya doğum yapan kadının belli bir süre korunup gözetilmesi, bebeğin sağlıklı olması için çaba gösterilmesi, ölünün tazimle defnedilmesi, bekârların evlenmesi için çaba gösterilmesi her açıdan uygun hatta gerekli davranışlardır. Fakat burada da sahih inanç sınırının korunmasına dikkat edilmelidir. Ekmek, tuz, yumurta gibi yiyeceklerle kırk uçurma yapmak, yaparken de çocuğun kaderini değiştireceğine inanmak, lohusa kadına yönelik aşırı ritüalistik davranmak, kısmet açmak için büyüsel yöntemlere başvurmak söz konusu sınırın ihlal edilme koşullarının oluşması anlamına gelmektedir. Kişilere büyü yapılması, kısmet bağlanması olayına gelince, büyü ve sihir gerçektir. Bunların gerçekliği dinen de onaylanmıştır.

⁶² et-Tevbe 9/109

4.4.Gerçekliği Bulunan İnanışlara Karşı Tavr

Halk inanışlarının içinden en yaygın olanlardan büyüçülük, falcılık, cincilik, sihirbazlık gibi okültik uygulamalar ve nazar değmesi gibi psişik alana yönelik inanışların hem İslam itikadında hem de gerçek yaşam koşullarında bir takım gerçeklikleri söz konusudur. Fakat burada önemli bir detay dikkat çekmektedir. Bunların gerçek olduğuna inanmakla bunlara müracaat etmek veya bizzat uygulamak aynı anlama gelmemektedir.

Örneğin büyüçülük, sihirbazlık gibi okültik uygulamalar yoluyla başka bir kişinin hayatına etki etmek mümkündür. Bu sebeple söz konusu eylemlerin gerçek olduğuna inanmak İslâm itikadı açısından problem teşkil etmez. Ancak İslam'da bunlara başvurmak, büyü, sihir yapmak yasaklanmış, büyük günah sayılmıştır. Hatta Kur'an'da sihir yapmanın dinden çıkmak olduğunu ima eden ifadeler vardır. Örneğin şu ayette hem dinden çıkma iması yapılmakta hem de sihirden uzak durmak gerektiği açıkça ifade edilmektedir:

“...Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Halbuki o iki melek, 'Biz ancak imtihan için

gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme' demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Halbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi."⁶³

Ayette sihrin gerçek olduğu manasıyla birlikte yine de Allah'ın izni olmadıkça sihir yoluyla kimseye zarar verilemeyeceğinin belirtilmiş olması dikkat çekicidir. Çünkü mutlak irade Allah'ın iradesidir ve onun iradesinin dışında başka iradeler olduğu inancını taşımak küfre düşme anlamına gelir. Oysa uğurlu olduğuna inanılan nesnelere irade isnat etmek, evrene yaratıcı (!) gibi mesaj göndermek ve onlardan bir olayı değiştirmelerini beklemek Allah iradesine ortaklar ihdas etmek anlamına gelir ki bu da İslâm'ın tevhit ilkesine halel getirmektedir. Türkçe'de sihir kavramının yerine bazen *büyyü* kelimesinin kullanıldığı görülür. Sihir el çabukluğu ve illüzyon tekniklerini de içerdiğinden büyüden daha kapsamlıdır.⁶⁴

⁶³ el-Bakara 2/102

⁶⁴ İlyas Çelebi, "Sihir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 37/170.

Aynı durum evliya kabirleri ziyaretleri ve evlialardan yardım isteme (istimdad) durumu için de geçerlidir. Evliya kabirlerinde tamamen Allah'a yönelerek ve dini Allah'a halis kılarak Allah'tan istemek suretiyle dua etmenin caiz olduğu hususunda Ehl-i Sünnet ulemâsının genel kabulü söz konusudur. Fakat doğrudan kabirdeki kişinin ruhundan bir şey istemek, olayları değiştirmesini beklemek ve bu sırada da Allah'ı tamamen unutmak her halükarda şirk olarak görülmüştür.

En yaygın inanışlardan biri olan *cinlere inanmak* ise tamamen İslam inancına uygundur. Hatta İslam inancı açısından gereklidir. Çünkü Kur'an'da cinlerle ilgili çok sayıda ayet vardır ve onların da tıpkı insanlar gibi bir topluluk olduğundan bahsetmektedir. Örneğin cinlerin tıpkı insanlar gibi ibadet etmeleri amacıyla yaratıldığı,⁶⁵ dumansız ateşten yaratıldığı,⁶⁶ Kur'an'ın onlara da indirildiği,⁶⁷ tıpkı insanlar gibi amelleri doğrultusunda cehenneme gidebilecekleri⁶⁸ ayetleri hem cinlerin mahiyeti hem de yaratılış gayesi hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle cinlerin varlığı inkâr edilemez, cinleri inkâr

⁶⁵ ez-Zariyat 51/56

⁶⁶ er-Rahman 55/15

⁶⁷ el-Cin 72/1-2

⁶⁸ el-A'raf 7/179

etmek Kur'an'ın bir kısmını inkâr etmek anlamına gelir.

Fakat diğer yandan cincilik, cinlerin varlığına inanmakla aynı anlama gelmemektedir. Cinleri kullanmak veya cinlerle işbirliği yapmak anlamına gelen cincilik İslam'da oldukça riskli görülmektedir. Cinlerle insanların iletişim kurması Allah'ın izin verdiği bir imkân sayesinde gerçekleşebilir. Fakat bu iletişim olanakları suistimale açıktır. Özellikle bazı insanların yoldan çıkarılması ve insanlara zarar verilmesi durumunda yasaklanmıştır. Kur'an'da mahşer günü cinler topluluğunun hesaba çekileceği onlara "Ey cin topluluğu! İnsanlardan pek çoğunu saptırıp aranızda kattınız." denileceği belirtilmektedir. Hesap günü cinlerle irtibat kuran insanlar ise "Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık ve bize belirlediğin süremizin sonuna ulaştık" diyecekler. Hesap görüldüğünde Allah'ın affettikleri hariç cehenneme gideceklerdir.⁶⁹

Cinlerle insanların ilişkisine dair genel tablo şu şekildedir: Cinlerle insanlar iletişim kurabilirler, bu Allah'ın izin vermesi sayesinde mümkündür. Fakat bu ilişki ortamı suistimale açıktır. Bunu kötüye kullanmaya *cincilik* denir. Cincilik yasaklanmış bir

⁶⁹ el-En'am 6/128

fiildir. Kişiler cinlerle temas kurduğuna veya kurma ihtimalinin belirttiğine dair bir hisse kapılabilir. Bu hisler çoğunlukla evham nevinden gerçek olmayan hislerdir. Fakat yine böyle bir durumla karşılaşıldığında *muavvizeteyn* de denilen Felak ve Nas surelerinin okunması önerilmektedir. Cinlerle yaşanan münasebetler bazen devamlı, ileri boyutlarda ve patolojik cinsten olabilir. Halk arasında *havas ilmi*⁷⁰ sahipleri olarak tanınan bazı kimselerin, cinlerle yaşanan hatalı münasebetleri, kötüye kullanımı ve *musallat* denilen, münasebeti ısrarlı sürdürme ve zarar verme durumlarını “Allah’ın izniyle” çözebilecekleri düşünülmekte ve bu amaçla bunlara müracaat edilmektedir.

Sık karşılaşılan halk inanışlarından biri de *nazar* inancıdır. Nazarın da tıpkı büyü ve sihir olduğu gibi hakikati vardır. Yani bir kişi başkalarının nazarına veya onun bir çeşidi olan olumsuz düşüncelerine maruz kalarak çeşitli kısıtlamalar yaşayabilir, hatta hasta olabilir. Genel kanaat Kur’an’daki “Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,)

⁷⁰ Havas ilmi hakkında detaylı bilgi almak için bk. Baki Adam, “Dua, Rukye, Havas İlmi, Tılsım ve Büyü”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 285-306.

“Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar.”⁷¹ anlamındaki ayetin, nazarın hakikatine işaret ettiği yönündedir. Hz. Peygamber “Göz değmesi haktır, sabittir.”⁷² buyurmuştur. Fakat nazara maruz kalan kişi tamamen savunmasız değildir. Hz. Peygamber nazara karşı *rukye* yapmaya izin vermiştir. Fakat *rukye* esnasında şirke düşmemek konusunda da uyarmıştır.⁷³

Rukye, sözlükte “okuyup üfleyerek tedavi etmek” anlamına gelir. Terim anlamı ise “şifa veya korunma amacıyla Kur’an’dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek” anlamına gelir. Fakat *rukye* konusunda dikkatli olmak gerekmektedir. Çünkü bu uygulama İslam’dan önce müşrikler tarafından da yapılırdı. İslam uleması, içinde şirk unsuru barındıran, istismara götüren, sihri yöntemlere dayanan, hakiki şâfi olan Allah’ı unutturan *rukye* türlerinin haram olduğunu, doğrudan Allah’tan şifa bekleyerek Kur’an okumak ve dua etmenin caiz olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁴

⁷¹ el-Kalem 68/51

⁷² Buhari, “Tıb”, 36.

⁷³ Müslim, “Selam”, 59, 64

⁷⁴ İlyas Çelebi, “*Rukye*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008).

Halk arasında sık karşılaşılan inanış ve uygulamadan biri de falcılıktır. Falcılığa karşı özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Falcılığın bir kısmı manipölasyona dayalı aldatmacadan ibarettir. Bu tip falcılar insanların zafiyetlerini suistimal ederek onları yanlış yönlendirirler. Bu kısım falcılık hem maddi hem de manevi açıdan dolandırıcılığa girer. Fakat falcılığın tamamı bu şekilde değildir, bir kısmı ise sahici (gerçek) yöntemlere dayanır. Sahici her bir falcı büyüsel veya cinciliğe dayalı veya bunlara benzer yöntemler kullanırlar. Bu yöntemler ise dinen yasaklanmıştır. Fakat falcılıkla ilgili asıl problem falcılardan ziyade falcılara müracaat eden kişilerdir. İslam’da sadece falcılık değil falcıya müracaat etmek de yasaklanmıştır. Hz. Peygamber, bu konuda şöyle demektedir: “Kim gaipten (geçmiş ve gelecek) haber almak amacıyla bir kâhine gider ve söylediğini tasdik ederse o kimse Allah’ın Muhammed’e indirdiği dinin dışına çıkmış demektir.”⁷⁵

Halk arasında “fala inanma falsız da kalma” şeklinde paradoksal bir ifade vardır. Bu söz falcılığı bir açıdan masumlaştırarak, fala inanılmadığı takdirde fal baktırmanın sakıncası olmadığı mesajını vermektedir. Fakat bu yanlıştır. Çünkü haram olan

⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Tıb”, hadis no: 3904

bir eyleme sırf eğlenmek amacıyla başvurulmaz. Ayrıca falcılar karşıdaki kişiyi etkilemek için yeterli araçlara sahiptirler. Kişi eğlenmek için gitmiş olsa bile etkilenecek çıkabilir. Araştırmamızdaki katılımcılardan bir tanesinin eğlence amacıyla gittiğini fakat falcıdan etkilenecek ve korkarak çıktığını söylemiş olması bu açıdan dikkat çekicidir. Dinen doğru olan davranış falcılıktan, falcılardan ve kâhinlerden tamamen uzak durmaktır.

Halk inancı, hurafe ve dini inanç ayrımı konusunu özetleyecek olursak, her halk inancı hurafe değildir. Yine her halk inancı dine aykırı değildir. Eğer bir inanış veya davranış deneyim alanına yönelikse özellikle sağlıkla ve sağaltımla (halk hekimliği) ilgiliyse ve herhangi bir iman veya yüceltme taşımıyorsa bu, dinen mubah (zararsız) eylemlerden kabul edilmiştir. Fakat inanç alanıyla ilgiliyse bilhassa belli nesnelere, kişilere, sayılara, sözlere vs. gizli veya açık bir irade, yetkinlik ve yaratma gücü isnat ediyorsa şirk riski taşımaktadır. Bu yüzden inançlı insandan beklenen, şüpheli ve riskli alanlardan uzak durmak, dini Allah'a has kılarak hareket etmek, gayb konusunda elinden geleni yaptıktan sonra tevekkül etmektir. Aksi halde -ayette belirtildiği şekliyle- evini yıkılmak üzere olan bir

uçurumun kenarına yapan kimse durumuna düşme ihtimali vardır.

Ayrıca alternatif yaratıcı kuvvet kaynağı olduğu imasını içeren her türlü inanış Hz. Peygamberin cennet hazinelerinden bir parça olarak tanımladığı “*La havle ve la kuvvete illa billah*”⁷⁶ sözüne terstir. Kur’an’da bereketli bir bağı bulunan ve bağına kibirle girip çıkan bir kişiden bahsedilmektedir. O kişiye bu bereketi Allah’tan bilmesi ve bunu açıkça belirterek “*la kuvvete illa billah*” demesi öğütlenmektedir. O ise buna rağmen kibirli tavrını sürdürmüş ve bunun üzerine malı helak olmuştur. Sonrasında ise “keşke rabbime şirk koşmasaydım” diyerek hayıflanmıştır.⁷⁷ Ayette az olanı sadece Allah’ın çoğaltacağı, himaye, koruyup kollamanın sadece Allah’a mahsus olduğu mesajı açıktır. İslam literatüründe “*havkale*” olarak isimlendirilmiş olan bu söz, “kâinatta cereyan eden her hareket ve değişikliğin tamamen ilâhî iradeye göre gerçekleştiği, varlıklara ait bütün gücün onlara Allah tarafından verildiği” manasında kullanılmaktadır.⁷⁸

⁷⁶ Müslim, “zikir”, 44; Buhari, “Megazi”, 40.

⁷⁷ el-Kehf 18/35-44.

⁷⁸ Ali Osman Koçkuzu, “Havkale”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.ZARARLARI

5.1.Dinsel Zararlar

Bunların dine verdiği zararlar daha çok teolojik bilgilere referansla açıklanabilecek türdendir. Dini kategoriler açısından bu tip inançlar, Tanyu'nun belirttiği ölçüler çerçevesinde, "İslami temelle çatışmayan, ona aykırı olmayan inançlar.", "İslami temelle uzlaşan, kaynaşan inançlar.", "İslami esaslara aykırı düşen inançlar." şeklinde sınıflandırılabilir.⁷⁹

İslam inanç esaslarını aklî ve naklî delillerle temellendirmeyi amaçlayan kelâm ilmi, açısından bu tür inançların en büyük zararı, itikadî güvenliği tehdit etmesidir. Bireyin akidesine karışan her yanlış bilgi, kişiyi sahih dini inancın dışına taşıyan bir araçtır. Bu bağlamda halk arasında yaygın olan; türbelere çaput bağlamak, nazar boncuğuna metafizik anlamlar yüklemek, bazı gecelerin "uğursuz" olduğuna inanmak ya da hayvan davranışlarını kaderin işareti saymak gibi uygulamalar kelâm açısından temelde hurafe olarak

⁷⁹ Tanyu, "Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit Ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma -1", 141.

değerlendirilir. Bunlar Allah, peygamber ve kader anlayışını tahrip eder. Bu da tevhit inancıyla çelişir ve onun gölgelenmesine neden olur. Allah'ın kudretini sınırlayan, yaratılmışlara güç atfeden ya da sebeplerin ötesinde etkiler yükleyen her inanç biçimi, Kur'an'ın ve sahih sünnetin çizdiği tevhit ekseninden sapma anlamına gelir. Hurafeler, Allah'ın dışında varlıklara etkiler atfederek *şirk* ya da gizli *şirk* tehlikesi doğurur. Örneğin, bir objenin (muska, nazarlık, tılsım) koruyucu olduğuna inanmak, kelâmî açıdan *şirk* tehlikesi taşıyabilir.⁸⁰

Burada *şirk* tehlikesine özellikle dikkat çekilmesi önem arz etmektedir. Allah'tan başka varlıklara (cinler, türbeler, taşlar, renkler, sayılar, enerjiler, ritüeller, falcılar/medyumlar, kurşun dökme) ilahi güç ve etki atfetmek, İslam'ın temel ilkesi olan tevhide aykırıdır ve *şirke* kapı aralar. *Şirk* kadar olmasa da sahih inanca zarar veren uygulamalardan biri de *bid'at* olarak adlandırılan uydurmalarıdır. Bu tür inanışların çoğu, Hz. Peygamber'in sünnetinde ve sahih İslami gelenekte yeri olmayan, sonradan ortaya çıkmış *bid'at*lardır. *Bid'atlar*, dinin aslını bozan ve sapmalara yol açan ciddi bir sorundur. Kırk uçurma ritüelleri, ölünün kırkinci gününde mevlit okutmanın

⁸⁰ İpek, "Kişisel Görüşme".

azabı kaldırdığı inancı bunun örneklerindendir. Dua, Kur'an okuma, sadaka gibi ibadetlerin "büyülü" bir sonuç elde etmek için araç haline getirilmesi ise ayrı bir sorun alanıdır. Örneğin, sırf kısmet açılsın diye belli sureleri okumak, duanın asıl amacı olan Allah'a yönelmekten uzaklaştırır. Bu ise ibadetlerde *anlam kaybı* ve çarpıtma anlamına gelir. Hurafeler, sahih dini bilginin önüne geçer, toplumun din anlayışını çarpıtır ve İslam'ın akılcı ve tevhidî özünün anlaşılmasını engeller. *Dinî bilgi kirliliğine* yol açan bu durum sahih dini bilginin sonraki nesillere aktarılması açısından da sorun teşkil eder.⁸¹

Hız. Peygamber, bid'at olarak adlandırılan inanışlara karşı ümmetini uyarmış ve şöyle buyurmuştur: "Kim dinimizde olmayan bir şey ortaya çıkarırsa, o kabul edilmez." ⁸² Hadis kaynaklarında dine sonradan sokulan bidat ve hurafelere karşı açık uyarılar olmasına rağmen bazı dönemlerde bu tür batıl inanışların yaygınlaşarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Dinin tahrifine sebep olan inanışlar, Allah'tan başkasından medet ummaya, İslam'ın özü olan tevhit inancını gölgede

⁸¹ Altun, "Kişisel Görüşme".

⁸² Buhari, "Sulh", 5.

bırakıp şekilciliğin öne çıkmasına ve böylece dinin bazı kişiler tarafından istismarına sebep olmaktadır.⁸³

5.2.Bireysel (Psikolojik) Zararlar

Ancak batıl inanışlar bireyin yaşam alanını daraltmaya, yoğun korku ve suçluluk duyguları yaratmaya başladığında ruhsal açıdan zararlı hale gelir. Özellikle korku temelli inanışlar, bireyin sürekli tehdit algısı içinde yaşamasına neden olabilir. Örneğin lohusalık döneminde aynaya bakmanın tehlikeli olduğuna dair bir inanış, bireyin kendisiyle temasını engelleyerek suçluluk ve kaygı duygularını artırabilir. Bu noktada fizyolojik süreçler de devreye girer. Sempatik sinir sistemi, algılanan tehdit karşısında kortizol ve adrenalin salgılayarak “savaş ya da kaç” tepkisini başlatır. Sürekli korku uyaranlarına maruz kalmak, bu sistemin kronik olarak aktif kalmasına yol açabilir. Uzun vadede bu durum artmış kaygı düzeyi, bedensel gerginlik ve bilişsel işlevlerde zorlanma ile ilişkilidir. Korku temelli inanışlarla büyüyen çocukların ileriki yaşamlarında daha yüksek kaygı düzeyleri gösterebildiği bilinmektedir. Ruh sağlığı açısından daha işlevsel olan yaklaşım, korku ve tehdit temelli

⁸³ Sümeyye Demir, “Kişisel Görüşme”.

değil; bilgiye dayalı, gerçekçi ve baş etme becerilerini güçlendiren yöntemlerin öğretilmesidir. Bu sayede birey, belirsizlikle sembolik korkular aracılığıyla değil, kendi psikolojik kaynaklarını kullanarak baş edebilir.⁸⁴

Bireyi akılcı mantıksal ve eleştirel düşünmeden uzaklaştırması hurafelerin birey üzerindeki doğrudan olumsuz etkilerinden sayılabilir. Olayların nedenlerini bilimsel veya akılcı yollarla aramak yerine, açıklanamayan durumlara doğaüstü veya batıl nedenler atfetmeye yol açar. Kişilere gerçekçi olmayan beklentiler vermesi, törensel yöntemlerle bir sonuca ulaşılacağına inandırması, bireyin gerçekçi çabalardan veya problem çözme becerilerinden uzaklaşmasına neden olabilir. Başarı veya başarısızlık, kendi eylemleri yerine batıl bir inanışa bağlanabilir. Diğer yandan bireylerin yanlış kararlar almalarına böylece fırsatları kaçırmalarına yol açabilir. Örneğin, uğursuz sayılan bir gün işe başlanamamak veya belirli bir eylemden kaçınmak, bireyin önemli fırsatları kaçırmasıyla sonuçlanabilir. Bireylerin maddi harcamalar yapmasına (muska yazdırmak, uğurlu olduğu düşünülen nesneler

⁸⁴ Yalçın Çınar, “Kişisel Görüşme”.

almak) veya sağlığını tehlikeye atacak davranışlarda bulunmasına yol açabilir.⁸⁵

Birçoğu doğrudan dini inanç alanıyla bağlantılı olduğundan bireyin dini hayatı üzerinde de olumsuz yönde etkili olduğu görölmektedir. Türbelerden medet ummak, nesnelere (uğurlu taş, bileklik, nazar boncuğu) kutsallık atfetmek, sebepler yerine nesnelere veya ritüellere yönelmek Allah’a güven duygusuna zarar verebilir. Kur’an ve Sünnet merkezli ibadet anlayışı yerini “okuma, muska, dua ritüeli” şeklinde sihirselsel yaklaşımlara bırakabilir. Sorunların çözümü için kendi gerçek kaynaklarına başvurmak yerine dışarıdan rasyonel olmayan kaynaklara (muska, kutsal nesne, kutsal kişi) müracaat etmek bireyin kendi irade gücünü ve içsel dini kaynaklarını zayıflatır. Bilimsel düşünme, eleştirel akıl ve eğitim düzeyi düşük kaldıkça hurafeler daha kolay normalleşir, bu da sosyal ilerlemeyi yavaşlatır. Sonuçta bu inanışlar bireyde dini sapma, toplumda ise entelektüel ve manevî gerilemeye neden olabilir.⁸⁶

Bu tür inanışların bireye ahlâkî açıdan da zarar verebilir. İnsanın kendi sorumluluğunu ve iradesini

⁸⁵ Eryılmaz, “Kişisel Görüşme”.

⁸⁶ Gashi, “Kişisel Görüşme”.

yok sayarak kaderini nesnelere, sayılara veya ritüellere bağlaması, tembelliği ve sorumsuzluğu besleyebilir.⁸⁷

5.3.Toplumsal Zararlar

Bu tür inanış ve uygulamaların sosyolojik açıdan zararları dinin bütünleştirici etkisinin din dışı bir alana kaymış olmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Yani toplumda din, aynı şeye inanma, aynı şeyden kaçınma, aynı şeyden korkma, aynı şeyi talep etme noktasında toplum üyelerini belli ortak kanallara yönlendirerek birleştirir.⁸⁸ Fakat örneğin baykuşun uğursuz olduğu ve ondan kaçınmak gerektiği inancı lokal olarak bazı toplumları birleştirici bir görev görürken bu birleştiriciliğin din dışı yani dini öğretiyle uyumlu olmayan bir alandan gelmesi, birlik üzerindeki dini etkinin onun alternatifleri tarafından istila edildiği ve zayıflatıldığı anlamını taşır. İslam dini topluluk üyelerinin tamamen dini gerekçelerle bir arada bulunması gerektiği öğretisini adeta merkeze almıştır. Din Sosyolojisi literatürü açısından bu, “sırf dini grup” talebi anlamına gelmektedir ve

⁸⁷ Demirci, “Kişisel Görüşme”.

⁸⁸ Sıddık Ağçoban, “Söylem Yoluyla Dini Topluluğu İnşa Etmek: İslam Örneği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* XXXII/1 (2021), 66-83.

sadece İslam inancına dayalı birlikteliği ögütlemektedir. Alternatif inançlar aracılığıyla sağlanan birliktelik dini birliğin kırılğan hale gelmesine yol açabilir.

Toplumsal gelişmeyi, bilimsel düşünceyi, eleştirel sorgulamayı ve yenilikçiliği köstekleyebilir. Toplumun ilerlemesi yerine, mevcut durumun veya geçmişteki inanışların sorgulanmadan kabul edilmesine yol açar. Hurafeler, bilimsel gerçeklerle çelişen yanlış bilgilerin yayılmasına neden olabilir. Özellikle sağlık, eğitim ve çevre gibi konularda doğru bilginin önüne geçer. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde zaman, enerji ve maddi kaynakların hurafelerle ilgili uygulamalara harcanmasına yol açarak kaynak israfına sebep olur. Ayrıca, hurafelere olan inanç, falcılar, sahte şifacılar gibi bazı bireylerin veya grupların, insanları kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmelerine olanak tanır. Sonuç olarak, bireysel ve toplumsal gelişim açısından ciddi olumsuz sonuçlara yol açma potansiyeline sahiptir. Bazı inanışların din adına yapılması da Daniel Dennett gibi ateistlerin tezlerini doğrulamalarına imkân sağlamaktadır. Ateist ve pozitivistleri haklı bulan bazı gençler ise dinden

çıkılmaktadır. Dolayısıyla, bu sahte inanışların çürütülmesi elzemdir.⁸⁹

Bilhassa sosyolojik bir temele dayalı olarak ortaya çıkmış olan veya hayatiyetini sürdüren inanç ve uygulamalar o toplumdaki işleyiş ve insan ilişkileri hakkında bilgi verir niteliktedir. Örneğin nazar inancının yaygınlığı insan ilişkilerinin kırılğan olduğunun işareti olabilir. Bilhassa komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin güçlü olmadığı yönünde bir anlam taşır. Yukarıda geçtiği üzere nazar inancı istenmeyen rekabet koşullarının belirtisidir. Toplumsal ilişkilerin zayıf olması rekabeti körüklemekte bu rekabet dengeleri değiştirmekte bu da sosyal ilişkileri kırılğan hale getirmektedir. Büyücülük ve sihrin artması tıpkı nazarda olduğu gibi toplumsal ilişkilerin kırılğanlaştığının bir belirtisi olarak ortaya çıkar. Falcılığın artması toplumsal rutinlerin bozulduğu ve buna bağlı olarak gelecek kaygısının yükseldiği anlamını taşır.

Kısmet açmaya yönelik uygulamalar toplumda evlilik kurumunun zayıf olduğu, bilhassa dezavantajlı (yeteri kadar güzel veya yakışıklı olmayan, kendisini öne çıkaran bir başarısı veya yeteneği bulunmayan vs.) kişilerin göz ardı edildiği

⁸⁹ Eryılmaz, "Kişisel Görüşme".

anlamına gelmektedir. Bu durum toplumun evlilik üzerindeki denetiminin zayıfladığının göstergesi olabilir.

Bazı nesne, yer veya hayvanların uğursuz görülmesi o toplumun tabiata karşı yabancılaştığı alanlar hakkında bilgi verir. Belli bir açıdan bakınca aslında uğursuzluk olarak nitelenen şeyin tabiatın sunduğu bazı olanakların amacı dışında kullanıldığı veya doğanın verdiği mesajın anlaşılmadığı anlamını taşıdığı görülür. Örneğin Afrika'da, yerli kabilenin birinde, eğer avcı av esnasında örümcek ağlarıyla karşılaşırsa bunun uğursuzluk getireceği ve o gün muhtemelen avlanılamayacağı inancı vardır. Fakat av esnasında örümcek ağlarıyla karşılaşmak muhtemelen o civarlarda o gün bir av hayvanının dolaşmadığı anlamına gelmektedir. Eğer dolaşsaydı örümcek ağlarını dağıtacaktı. Burada örümcek ağları aslında tabiatın avcıya verdiği bir mesajdır ve o gün oralarda bir avın dolaşmadığı anlamı taşır. Yine baykuş gibi hayvanların uğursuz görülmesi o hayvanın doğada yerine getirdiği işlevin ne olduğuna dair halk bilgisinin bulunmamasından kaynaklı olabilir. Bu durum yılanları tehlikeli görüp onları yok ettikten sonra fare istilasına maruz kalma durumuna benzemektedir. İnsanlar baykuşları yılanlar kadar kolay şekilde avlayamaz, baykuş kendi hanesinde

istenmeyen ama uzaklaştırması da kolay olmayan bir davetsiz misafirdir. Bu gibi istenmeyen davetsiz misafirlerin uğursuz olarak nitelenmesi sosyo kültürel temellerle nispeten açıklanabilmektedir.

Bazı sayılar, nesneler ve renklerin uğurlu olduğu, şans ve enerji getirdiği inancının yaygınlığı ise toplumsallığın arttığı, kamusal alan etkisinin birey üzerinde yükseldiği, özel alan mahremiyetinin azaldığı ve bunun da bazı kişileri bilhassa tedirgin ettiği anlamını içermesi mümkündür.

ALTINCI BÖLÜM

6.ÖNLEMENİN/AZALTMANIN YOLLARI

Hem literatürden edindiğimiz veriler hem de kendisiyle görüştüğümüz uzmanlardan alınan bilgiler doğrultusunda ulaşılan sonuç, bu gibi inanışların önlenmesi veya azaltılması için dört temel perspektifle hareket etmek önem arz etmektedir. Birincisi önlemeden önce *anlama* yolunun takip edilmesi, ikincisi *farkındalığın* oluşturulması veya artırılması, üçüncüsü *eğitim* olanaklarından yararlanılması, dördüncüsü ise *psikolojik* ve *manevi danışmanlık* hizmetlerinden yararlanılması şeklindedir.

6.1.Anlama Yolunun Takip Edilmesi

İnsanların belirsizlik, anında bir anlam, çaresizlik durumunda bir çözüm, korku anında bir sığınak araması, kendini zayıf hissettiği durumlarda güçlü bir varlığa yönelmesi insani ve fitri bir durumdur. Bu gibi inançların varlığı, “hurafe”, “saçmalık” gibi kategoriler altında dışlanıp buna inanan kişileri ayıplamak, yargılamak, aşağılamak suretiyle kapatılacak bir sorun alanı olmadığı gibi “ilgilenmeye değmez” denilerek görmezden gelinecek bir mevzu

da değildir. Bunlar tıpkı bireylerde görülen bazı semptomların hastalık işareti olması gibi toplumda yaşayan bazı patolojik sorunların belirtisidir. Önemli olan nokta ise fiziksel patolojileri anlayıp tedavi etmek için gösterilen çabanın benzerini bunun için göstermek ve bu gibi inançların altında yatan psikolojik, sosyolojik, teolojik (dini bilgi eksikliği) nedenleri tespit ederek çözüm yollarını aramaktır. İnsanları zorla bundan vazgeçirmeye çalışmak sorunu çözmek yerine daha da deriştirilebilir.

Diğer yandan bu inanışlar birbirinden bağımsız olabileceği gibi birbiriyle bağlantılı olarak da ortaya çıkabilir. Bu ayrımın net bir şekilde ortaya konması oldukça zordur. Bu durumda hepsini kapsayacak geniş çaplı perspektiflerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bir diğer ifadeyle bu inançlara lokal bakmak yerine bütüncül bakmak, hiç birisini göz ardı etmeksizin olabildiğince tamamını, hem tepsi etme hem anlama hem de önleme çalışmalarında kapsama dahil etmek gerçekçi çözümlerin anahtar kelimesi olabilir. Bu yüzden bu tür inançların tamamını önemsemek, hiçbirini atlamadan hepsini birlikte ele almak, anlamın daha belirgin ortaya çıkmasını ve palyatif iyileştirmeler yerine kalıcı çözümler geliştirilmesini kolaylaştırabilir.

6.2.Farkındalığın Oluşturulması

İlk olarak bu çalışmamıza benzer bilgilendirme çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Çünkü insanlar genellikle sahip oldukları eylem ve davranışların teolojik anlamda neye karşılık geldiğini bilmiyor olabilirler. Kişiler kutsal bildikleri yer, nesne, sayı kabir (türbe) gibi şeylere hakiki irade vermenin Allah'a şirk koşmak anlamına geleceğini öğrenmemiş olabilirler. Özellikle popüler kültürün etkisiyle gelişen inançların (evrene mesaj gönderme gibi) gösterildiği/görüldüğü kadar masum olmayacağını bilmiyor veya unutmuş olabilirler. Anne- babadan ve çevreden öğrenilen inanışlar, toplumsal akarım yoluyla bireye intikal edenler birey tarafından sorgulanmadan doğru hatta dindarca bir eylem olarak kabul ediliyor olabilir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında farkındalığın oluşturulmasına yönelik çalışmaların oldukça büyük bir öneme sahip olduğu görülecektir. Elimizdeki bu çalışma da bu farkındalığın oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla geliştirilmektedir. Bu tür çalışmalar bilhassa eğitim-öğretim ortamıyla doğrudan irtibatlı olan öğretmen, öğrenci hatta akademisyenler için bir farkındalık oluşturabilir. Bilhassa aldıkları ve verecekleri din eğitimi göz

önüne alındığında, bilhassa farkındalığın oluşması açısından ilahiyat fakültesi öğrencileri için bu gibi bilgilendirme dokümanlarının göz ardı edilemeyecek bir öneme sahip olduğu anlaşılabacaktır.

Diğer bir araç ise medya ve popüler kültür araçlarıdır. Bunlar kullanılarak toplumsal farkındalık artırılabilir, belgeseller, sosyal medya içerikleri, diziler ve dijital yayınlarla hurafelerin yanlışlığı sade bir dille ele alınabilir. Türbe kültürü, halk arasında meşhur olan bazı gün ve geceler gibi uygulamalar, dinî temellere dayanmıyorsa bunu açıkça belirtip “kültür” ile “dini” birbirinden ayırma yoluna gidilebilir. Kültürel değerlerin İslâmî esaslarla uyumlu olan yönleri (örneğin misafirperverlik, paylaşma, dua etme) korunurken geleneğe ait hurafelerin tasfiyesi, geleneğin sorgulanmadan kabulü yerine eleştirel bir bakışın benimsenmesi yönünde bir tutum takip edilebilir. Farkındalığın oluşması adına *kültür* ve *din* ayrımını yapmak güçlü bir potansiyel taşımaktadır.

Vaaz, hutbe ve dinî yayınlarda halkın gündelik hayatına doğrudan temas eden bu inançların yanlışlığının sade bir dille anlatılması da bir diğer farkındalık aracıdır. Aile içi eğitim de önemsenmelidir. Çünkü sahih dini eğitimin ilk

aşaması aile içinde gerçekleşir. “Bunu yapmazsan cinler gelir, musallat gerçekleşir” gibi korku temelli bir eğitim yerine Allah sevgisi ve korkusu (haşyet) dengeli bir şekilde verilmelidir.

6.3.Eğitim Olanaklarından Yararlanılması

Söz konusu inanış ve davranışların azaltılması için görüşüne başvurulmuş uzmanlar tarafından önerilen eğitim olanaklarını üç kategoriye ayırmak mümkündür. Aşağıdaki sıralı öneriler görüşüne başvurulmuş ve bu çalışmada adı geçen on uzmanın görüşlerinden ortak olarak derlenmiştir. Bunlar akademik eğitim, örgün eğitim ve yaygın eğitim şeklindedir.

Akademik eğitim: Halk inanışları akademik yöntemlerle sistematik biçimde araştırılmalı, değerlendirilmeli, bunların dini olan ilişkileri ve tarihsel kökenleri net biçimde ortaya konmalıdır.

Din ile bilim arasındaki ilişkinin doğru bir biçimde kurulması dini düşüncenin sağlıklı bir şekilde anlaşılması açısından en temel gerekliliktir. Din-bilim ilişkisinin sorunlu kurulması, bireylerin hakikat ile hurafe arasındaki ayrımı yapmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda bireylerin bilimsel

temelden yoksun ve dinle doğrudan ilişkisi olmayan inanışlara yönelmesine temel teşkil etmektedir.

Bilgi, hikmet ve tevhit merkezli bir iman anlayışı inşa edilmediği sürece, hurafelerin farklı biçimlerde varlığını sürdürmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu sebeple Kelâm ilminin yalnızca teorik bir olgu olarak değil, aynı zamanda toplumsal bilinmezlerle cevap üreten pratik alan olarak tekrar sahaya dönmesi en önemli adımlardan biridir.

Kelamcılarının akademik dilin yanı sıra halkın anlayabileceği açık anlaşılır bir üslup kullanması, itikadi meselelerin bu üslup ile anlatılması, yanlış ve bilinçsiz sapmaları azaltmada etkili olacaktır.

Din görevlileri ve ilahiyatçılar, hem klasik kaynaklara hem de çağdaş din bilimi perspektiflerine hâkim olmalı, aynı zamanda toplum ile sağlıklı ve etkili iletişim kurabilecek donanıma sahip şekilde yetiştirilmelidir.

Örgün eğitim: Okul öncesinden (4-6 yaş Kur'ân kursları modeli, potansiyel olarak bu iş için iyi bir zemine sahip görünmektedir) başlayarak eğitimin her aşamasında bilhassa ilahiyat eğitiminde çocuklara ve gençlere doğru değerler eğitimiyle beraber, akıl yürütme, bilgiyi direkt değil düşünerek ve sorgulayarak alma, kuşkuculuk, parça-bütün

arasındaki ilişkiyi sorgulama gibi bilişsel beceriler kazandırmaya yönelik bir perspektif geliştirilmelidir. Bilginin kökenini araştırma, kanıtları akıl süzgecinden geçirme ve tutarsızlıkları tanıma metotları öğretilmelidir.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda, batıl inançları ve bunların tarihsel-kültürel geçmişi neden-sonuç ilişkisi kurarak ve sorgulayarak ele alan bir eğitim programının uygulanması önerilmelidir. Yalnızca bunlar “batıl inançtır” demek yerine neden/niçin meydana geldikleri, hangi ihtiyaca karşılık geldiği, İslam'ın temel kaynaklarıyla tutarsızlıkları da incelenmelidir.

İmam-Hatip ve müftülerin hizmet içi eğitimlerinde bu konulara özellikle yer verilmeli, halkla iletişim kurarken bu inanışları anlama, yorumlama, sahih dini referanslarla karşılaştırma, yapıcı ve ikna edici bir dil kullanma metotları öğretilmelidir. Katı ve ötekileştirici dil yerine hoşgörölü eğitici ve bol misallerle dolu bir yaklaşım benimsemelidir.

Yaygın eğitim: Altın günü vaizeleri uygulamasının başlatılması mümkündür. Bilhassa ev hanımı kadınlar arasında yaygın olan gün uygulaması için müftülükler aracılığıyla organize edilecek bu uygulama sayesinde güne iştirak eden vaizeler,

bilhassa günlük hayat koşullarını ve yanlış inanış örneklerini esas alarak sahih dini bilgiler çerçevesinde kısa bir süre vaaz verebilir.

Özellikle sosyal medyanın bu konuda doğru ve güvenilir bilgi aktarımındaki rolü fazladır. Medya kuruluşlarındaki yanlış inanışlara yönlendiren veya normalmiş gibi olağanlaştıran içerikler de ilgili kurumlar tarafından kontrol edilmelidir.

İnternet ve sosyal medyada hızla yayılan doğru olmayan paylaşımlara karşı doğruluk kontrolü yapan mekanizmalar kurulmalı desteklenmelidir.

Diyanet'in ve İlahiyat fakültelerinin medya kuruluşları (TV, web, sosyal medya, broşürler, kitaplar) ellerindeki tüm araçları kullanarak batıl, hurafe inanış ve doğru inanış karşılaştırması yapmalı. Bu uygulama aynı şekilde dizi, film, belgesel, sosyal medya kampanyaları, kamu spotları vasıtası ile de yapılabilir.

6.4.Psikolojik ve Manevi Danışmanlık Hizmetleri

Birtakım inançların nedeni endişe ve korkuya dayanmaktadır. Bu durum hesaba katılarak, hurafelerin ve batıl inançların buhranına uğrayan kişilerin, İslami bilgiyi de içeren psikoloji ve manevi danışmanlık desteği alması kişilerin hem kaygı ve

korkularını yönetebilmek hem de onlarla başa çıkabilecek potansiyele ulaşabilme üzerine hizmetler geliştirilmelidir.

Sonuç

Modern paradigma modern bilimin ispatlayabildiği alanın dışında kalan her şeye şüpheyile bakmayı prensip edinmiş bir anlayışa dayanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak halk inançlarını ve uygulamalarını da kapsayan geniş bir deneyim alanını akıl dışı veya mitolojik olarak görüp dışlamaktadır. Fakat her halk inancı saçma, mitolojik veya akıl dışı olmayabilir. Bazı halk inanış ve uygulamalarının arkasında toplumsal, tarihsel, dinsel, fizyolojik, doğal hatta ruhsal bazı gerçeklikler bulunabilir. Bunların ciddiye alınarak ayrı ayrı araştırılması, bu tür inanışların anlaşılması, anlamlandırılması ve problem alanlarının tespit edilerek gerekli durumlarda iyileştirme çalışmalarının yapılması açısından önem arz etmektedir.

Diğer yandan bütün halk inanışlarını toplumsal, ruhsal, dinsel, tarihsel vs. rasyonel ve nesnel bir alana gönderme yaparak açıklamaya çalışmak veya bunları her halükârda toplumsal bir patoloji olarak görüp

onu toplum üzerinden çözmeye çalışmak modern ve pozitivist paradigmanın düştüğü indirgemecilik hatasında düşmek anlamına gelir. Her inancın muhakkak nesnel bir kökeni olmadığı gibi her inanç ve uygulama da bir patolojik durum göstergesi değildir. Örneğin ruhlar, cinler, şeytanlar gibi metafizik varlıklara yönelik inançlar bizzat İslam dini tarafından da onaylanmaktadır. Bir kısmı da hiçbir şekilde açıklanamayacak metafizik unsurlar içerebilir. Bu çalışmada yapmaya çalıştığımız, halk inanış ve uygulamalarının dinamik yapısını bazı disiplinler açısından belli ölçüde çözümlemek ve tespit edilebilen sorun alanlarına yönelik olası çözüm önerilerini listelemektir.

Halk inanışları tek sebeple açıklanacak bir olgu değildir. Sosyolojik, psikolojik, tarihsel, kültürel, dinsel birçok sebebin bir araya gelmesiyle oluşur ve karmaşık yapısından dolayı anlaşılması ve çözülmesi zordur. Bir yandan inançla (teoloji) ilgili olduğu için dinin alanına girerken diğer yandan halkla ilgili olduğu için halk bilimi (folklor) alanına girer. Psikolojik kökenlerinden dolayı psikolojiyi, sosyolojik temellerinden dolayı sosyolojiyi, tarihsel kaynaklarından dolayı da tarihi ilgilendirmektedir. Bununla bağlantılı olarak halk inanışlarının çok disiplinli, çok perspektifli ele alınması onun hakkında

daha isabetli çözümlmeler yapmak için gerekli gözükmetedir. Bunların bir kısmı psikolojik mahrumiyetleri, bir kısmı sosyolojik mahrumiyetleri telafi etmekte bundan dolayı da halkın belli bazı ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Fakat dini söylem gerek sosyolojik gerekse psikolojik ihtiyaçların dinen meşru olan yöntemlerle karşılanması gerektiğini şart koştduğundan psikolojik veya sosyolojik olarak bir ihtiyaca karşılık gelen hatta kültürel olarak kanıksanmış bile olsa bir inanış veya uygulama dini onay alanının dışında ise *hurafe* olarak adlandırılacak ve inananların bundan sakınması gerektiği tavsiye edilecektir. Halk inanışları üzerine yapılan çalışmalar burada köprü görevi görmekte ve söz konusu inanışları tespit ederek bunun hurafe mi, cevaz alanı mı (ibaha alanı) yoksa şirk mi olduğunu tespit etme görevini ilahiyat uzmanlarına bırakmaktadır. Bu çalışmamız aynı perspektife dayalı çalışmaların ilahiyat öğrencileri ile ilahiyat akademisyenleri bağlamın da gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Halk inanışları konusunda ilahiyat öğrencilerinin aydınlatılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada tespit edilen halk inanışları ilgili literatürde yer alan kategorilerle büyük oranda uyumludur. Bulgularda iyi ruhlar, kötü ruhlar, uğur-uğursuzluk, ateş ve su kültü, kutsal yerler, büyüsel

etkilere yönelik olanlar, halk hekimliği gibi kategorilerin ağırlıklı olması geleneksel halk inanışlarının ilahiyat öğrencileri arasında devam ettiğini göstermektedir. Fakat evrene mesaj gönderme gibi popüler inanış biçimlerine de rastlanmış olması modern kültürün yeni inanış biçimleri ürettiğini ve bunu çeşitli araçlarıyla (sosyal medya, geleneksel medya gibi) yaydığını göstermektedir. Gerek geleneksel gerekse modern biçimleriyle olsun bu inanışların ilahiyat öğrencileri arasında sorunsuzca dolaşmasının şöyle bir riski bulunmaktadır: İlahiyat öğrencileri ülkemizde sahih dini inancın hem öğren(i)cileri hem de müstakbel öğreticileridir. Bunların içinde bilhassa tevhit inancını tehdit edenlere karşı toleransı en az olanların –doğal olarak- ilahiyat öğrencileri olması beklenmektedir. Çünkü İslam dini sadece belli bilgi ve davranışların hiçbir manevi anlama gönderme yapmaksızın ezberlendiği bir din değildir. Tevhit inancı ve sahih dini bilgi tarafından onaylanmayan hatta din dışı (bia’at, hurafe) olarak adlandırılan her türlü inanış ve davranış şüpheyle karşılanmalı, hem ondan kaçınmak hem de uzak durulması gerektiğini öğütlemek dini bir görev bilinmelidir. Ülkemizde bu görev resmi dini söylemin temsilcisi olan ilahiyat

fakültelerinin ve bu fakülteleri temsil eden akademisyenleri ve öğrencileridir.

Araştırmada ilahiyat fakültesinin farklı sınıflarında farklı cinsiyetler bağlamında veriler toplanmış ve sonuç olarak sınıflar ve cinsiyetler arasında bariz bir farklılık olmadığı görülmüştür. Sadece kadınların doğum, kısmet ve kutsal nesnelere yönelik inanışlara daha eğilimli olduğunu gösteren bulgular vardır. Fakat bu izafi farklılık bile sınıflar arası geçişte gözlenmemektedir. Bu sonuçlar, ilahiyat eğitiminin her ne kadar içerik olarak hurafe türü inanışlara mesafeli olsa da pratikte bu inanışları azalt(a)madığını göstermektedir. Bu da temel ve sahih dini bilginin *ne olduğuyla* birlikte *ne olmadığı* perspektifinin de gözetilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer ifadeyle ilahiyat eğitiminde neyin dinin aslına dahil olmadığını açıkça ele alan bir tutum da takip edilmeli hurafe ve bid'at türü inanışların dinin neresinde olduğu sorgulanmalıdır. Böyle bir tutumun gerçekleşmesi için saha verilerine ihtiyaç vardır ki bu da halk inanışlarının tespit edilmesine yönelik çalışmaların kritik derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İlahiyat fakülteleri öğrencileri hem bir insan hem de belli bir kültürel geçmişin üyeleri olduğundan

çeşitli psikolojik, sosyolojik ve tarihsel etkilere açık olmaları olağan bir durumdur. Bundan dolayı, psikolojik mahrumiyet ve hatta bağımlılık durumları yaşamaları, bununla bağlantılı veya bağlantısız yaşanan yanılısamalı korelasyon, kontrol yanılısaması, sihirli düşünme, bilişsel çarpıtmalar, obsesif-kompulsif eğilimler, yanlış sebeplendirme gibi hatalı bilişsel süreçlere açık olmaları, kaynağı belli veya belirsiz korkulara karşı çeşitli korunma mekanizmalarını kullanma eğiliminde olmaları normal karşılanmalıdır. Yine sosyal şartların ve soyut tarihsel mirasın etkisinde bazı rasyonel olmayan davranış eğilimleri göstermeleri insani koşullar içinde makul görülmelidir. Fakat “dinin yalnızca Allah’a has kılınması” ilkesini benimseme ve benimsetmeyi görev edinmiş bir topluluğun bu tip bilişsel hataları kontrol mekanizmasından (dini referanslar) geçirmeksizin masum görmesi dini sorumluluğun yeterince ciddiye alınmadığı anlamını taşır. İnsan olmaktan kaynaklı “kutsalla temas kurma” ihtiyacı Müslüman için Allah’a yönelme anlamına gelir. Onun tecellileri ve yaratma açısından tezahürleri bu yönelmenin referans noktaları olarak görülebilir. Namaz, Oruç, Zekât, Hac başta olmak üzere, Allah’a yönelmenin somut uygulamalara karşılık gelen biçimi olan ibadetler ise Kur’an ve

sahih Sünnet yoluyla öğretilmiştir. Kutsalla temas kurma ihtiyacı ve eğilimi kişiyi hakiki bir mümin yapabileceği gibi putperest hatta animist de yapabilir. Ataların ruhuna tapındırabilir. Doğaüstü güçleri yücelttiği ve ondan korktuğu gibi onlara tapınmaya da götürebilir. Bazı nesneler, hayvanlar, yerler, sular da bir tapınma ve yüceltme nesnesi olarak kutsallaştırılabilir.

İster halk inancı densin ister hurafe veya bid'at olsun bu tür inanış ve uygulamalar kişilere bazı faydalar sağlayabilir. Örneğin hayatın akışını rutinleştirerek her şeyin yolunda gittiği hissi oluşturabilir, belirsizliği gidererek psikolojik rahatlama sağlayabilir, kaotik durumlarda düzen yanılsaması oluşturabilir, anlam arayışına nispeten cevap verebilir, sorumluluğu yansıttığı için vicdan rahatlığı oluşturabilir hatta izafi bir topluluğa ait olma hissi oluşturup bireye güven duygusu verebilir. Tüm bunların, o anlık bireye iyi geldiği için, meşru görülüp onaylanması, postmodernist bir *"anı yaşa"* prensibine uygun olsa da uzun vadede; gerçekten uzaklaşma, mantıksal tutarsızlık, psikolojik hatta psikosomatik bozuklukları beraberinde getirebilir. Kişinin karşısındaki gerçeği bulanık görmesine, hatalı kararlar vermesine, gereksiz yere umutsuzluğa kapılıp *"her şeyi boşver"*meyi dini öğretilerden biri

olan *bireysel çaba* ve *tevekkül* inancına tercih etmesine sebep olabilir. Sosyal ilişkileri zedeleyebilir, fiili olarak bozma noktasına gelme durumunda ise artık patolojik (hastalıklı) bir soruna dönüşmüş ve profesyonel destek almayı gerektirecek boyutlara ulaşmış demektir.

Bu tür inanış ve uygulamaların en büyük zararı ise sahih dinedir. Sahih din öğretinin doğrudan yasakladığı, falcılık, büyücülük gibi uygulamalar büyük günahlardan sayılmış hatta bilhassa büyücülükte olduğu gibi dinden çıkma riski içerdiği için yasaklanmıştır. Allah'tan başka varlıklara hakiki irade ve yaratma (!) gücü isnat eden türleri ise *şirk* riski taşımakta ve her an sahih inancın dışına çıkma tehlikesi barındırmaktadır. Bir kişi, bir rengin, bir takının, bir elbisenin, kendisine iyi geldiğini düşünmesi ve psikolojik olarak iyi hissetmek için bunları giymesi masum birer davranış olarak görülebilir. Fakat bunları gerçek gücün kaynağı, iyiliğin bizzat yaratıcıları/var edicileri gibi görmek kişiyi halis inancın ve tevhit ekseninin dışına itebilir. Bu durum uçurumun kenarında rahatça hareket etmeye benzer. Kişi, uçurumu fark edip derhal uzaklaşmazsa aşağı yuvarlanması an meselesidir. İnançlı bir kişi de ihlastan uzaklaştırıp Allah'tan başka yaratıcılar ima eden her türlü inanış ve

davranışı tanıyıp derhal uzaklaşmazsa *şike/küfre* düşme riskiyle yüz yüze yaşıyor demektir.

Halk inancı ürünlerinin tamamını din dışı, hurafe veya bid'at olarak görüp bunların şirk tehlikesi içerdiği söylenemez. Örneğin bir deneyim alanı olan ve sihri yöntemlere dayanmayan halk hekimliği alternatif bir sağaltım metodu olarak görülebilir. Modern tıp yoluyla izahlarının yapılamıyor olması veya nesnel yollarla açıklanamıyor olması her halk hekimliği türünün sihri veya şamanik ritüeller olarak görülüp dışlanması için yeterli neden sunmamaktadır. İnsanların yoğun şekilde alternatif sağaltım yollarına başvuran kişilere müracaat ediyor olmasını tamamen bir inanış zafiyeti (batıl inanç) olarak görmek hatalıdır. Bu gibi eğilimlerde yegâne sorumlu kişinin kendisi değildir. Modern tıbbın gerek alt yapı eksikliği gerekse teşhis ve tedavide yetersiz kaldığı durumların da aynı derecede sorumlu olduğu açıktır. Kanaatimize göre alternatif iyileşme taleplerini bilhassa *ocaklı* türü kişilere yönelişleri bir suç gibi göstermek, bu kişileri dışlamak ve aşağılamak yanlıştır. Bu bir sorun olarak görülüyorsa çözümü bunu engellemek veya dışlamak değil aksine bunun denetim altına alınması ve gelişmesi için çabalamaktır. Bu gibi antik uygulamalara dayalı kazanımları korumak ve

geliştirmek için politik düzeyde teşvikler bile çıkarılabilir. Bu şekilde hem binlerce yıllık halk hekimliği birikimi çöpe atılmamış olur hem de toplum üyelerinin tamamen modern tıbbı mahkum olmadıkları mesajı verilmiş olur. Suistimalleri önlemek, sorumluluğa dair yükümlülükleri belirlemek ve denetim ortamını oluşturmak için de bu süreçlerin yasal bir zemine oturtulması önem arz etmektedir.

Halk inancı ürünlerine karşı *ilahiyat gözüyle* bakışın belli referansları vardır. Bunların başında itikadî (kelami) referanslar gelir. Bir inanış veya uygulama Kur'an'ın veya sahih Sünnetin ölçülerine uymuyorsa yukarıda belirtilen riskli alana giriyor demektir. Bilhassa Allah'tan başkasına hakiki bir var etme gücü ve irade isnat ediliyorsa bu masum makul bir halk inancı olmaktan çıkmış yeni bir din haline gelmiş demektir. Bilhassa evrene mesaj gönderme evrenden kaderi değiştirmesini isteme gibi modern inanışlara karşı Müslümanlar uyarılmalıdır. *Aile dizimi, dianetik, karma* gibi inanış ve uygulamalar eğer Allah'tan başkasına bir güç ve irade isnat ediyorsa orada *tevhit* sınırı ihlal edilmiş demektir. Bilhassa inançlı Müslümanların ruhsal iyileşme, kişisel gelişim, travma sağaltması adı altında bu gibi ritüalistik uygulamalara yönelmesi risk

içermektedir. Bunları bir inanç biçimi olarak uygulamadıklarını söyleseler bile dikkatli olunması konusunda bilgilendirmeye ihtiyaç duydukları açıktır. “*La havle vela kuvvete illa billah*” sözü bir yandan tüm güç ve kudretin Allah’ın elinde olduğunu özetlerken diğer yandan inanan kişiler için alternatif güç ve kuvvet iması içeren inanış ve uygulamalara karşı şirke düşmemek adına dikkatli olmaları uyarısında bulunmaktadır.

İkinci sırada ise fıkhi referanslar gelmektedir. İslam Hukuku diğer ismiyle Fıkıh pratik alana yöneliktir. İslam fıkının belli bir metodu ve tarihsel süreç içinde elde ettiği, halk inanışı, hurafe, ibadet ayırımına yetecek ölçüde büyük hacimli bir literatürü vardır. İslam hukuku, bireyin imanını ve ibadetini bâtil unsurlardan koruma işleviyle, toplumun dinî hayatındaki bu tür sapmaları gidermeye yönelik hem ilmî hem de pratik tedbirlere sahiptir. Yeni sorunlar karşısında yeni cevaplar geliştirmeye açık dinamik bir metodolojisi vardır. İslam fıkına uymayan davranışların İslam itikadına da uymayacağı bilinci, halk inanışlarını fıkhi ayıklamaya tabii tutmayı beraberinde getirmekte, hurafe veya bid’at olanların tespit ve teşhisinde dinamik bir yol göstericiliğin sorumluluğunu üstlenmektedir.

Temel yaklaşım ise *pedagojik* bir yetkinlik de içeren *dışlamaya* karşı *anlama* metoduna dayanır. Bir inanış batıl/hurafe bile olsa onu taşıyan kişiyi aşağılamak, dışlamak, suçlamak hatalı bir davranıştır. Bunun, korunma, şifa, anlam arayışı gibi manevi ihtiyaçların habercisi olduğu bilinciyle hareket etmek, anlamaya çalışmak, vazgeçirmeye zorlamamak gibi davranışların genellikle olumlu sonuçlar vermesi beklenir. Sosyolojik bakış, psikolojik perspektifler ve tarihsel arka plan araştırmaları ise *ilahiyat* gözüyle bakışta vazgeçilmez yardımcı araçlardır. Halk inanışlarının toplumsal, bireysel ve tarihsel köklerini ortaya çıkarmak onları doğru tanımlamak, zararlı olanları tespit etmek ve gerektiğinde bunları önleme/azaltma projeleri geliştirmek açısından bir hareket noktası oluşturur. Elimizdeki bu kitap adı geçen disiplinleri bir araya getiren, tespit edilen halk inanışlarının toplumsal, bireysel ve tarihsel köklerini ortaya koyduktan sonra bunların dini referanslara nasıl uygulanacağını da gösteren rehber niteliğinde mütevazı bir çalışma olmuştur.

Kaynakça

- Adam, Baki. "Dua, Rukye, Havas İlmi, Tılsım ve Büyü". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 285-306. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Ağçoban, Sıddık. "Kampüslü Olmak veya İlahiyatçı Kalmak: İlahiyat Fakültelerinin Kampüsle Etkileşimi Üzerine Bir Değerlendirme". *Meslekler ve İletişim*. ed. Zeynep Esra Abay Çelik. 123-154. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2023.
- Ağçoban, Sıddık. "Söylem Yoluyla Dini Topluluğu İnşa Etmek: İslam Örneği". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* XXXII/1 (2021), 66-83.
- Altıntaş, Ramazan. "İslâm Anlayışında Bid'at ve Hurâfenin Çerçevesi". *Dini Araştırmalar* 6/16 (2003), 11-123.
- Arık, Durmuş - Ahmet Hikmet Eroğlu (ed.). "Halk İnanışları El Kitabı". Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Artun, Erman. *Türk Halk Bilimi*. İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. "İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Öğretime Katkıları ve Kaliteye Yolculuk". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/1 (2005), 1-9.

Ayten, Ali - Köse, Ali. "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (2009), 45-70.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.

Çelebi, İlyas. "Rukye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/219-222. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008.

Çelebi, İlyas. "Sihir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37/170-172. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Çobanoğlu, Abdullah. *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırma (Bursa/Osmangazi Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

De Neys, Wim vd. "Bats, Balls, And Substitution Sensitivity: Cognitive Misers Are No Happy Fools". *Psychonomic Bulletin & Review* 20 (2013), 269-273.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "IV. Din Şûrası Kararları". *IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. 2/1055-1064. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Halk İnanışlarına Giriş". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 17-42. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Erşahin, Seyfettin. "Hurafe ile Mücadelenin Niceliği ve Niteliği Üzerine". *Diyanet İlmi Dergi* XLII/1 (2006), 7-20.
- Goodie, Adam S. - Fortune, Erica E. "Measuring Cognitive Distortions in Pathological Gambling: Review and Meta-Analyses". *Psychology of Addictive Behaviors* 27/3 (2013), 730-743.
- Koçkuzu, Ali Osman. "Havkale". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/536. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Konkan, Ramazan vd. "Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Obsesif İnançlar". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 13/2 (2012), 91-96.
- Lindeman, Marjaana - Aarnio, Kia. "Superstitious, Magical, and Paranormal Beliefs: An Integrative Model". *Journal of Research in Personality* 41/4 (2007), 731-744.
- Örnek, Sedat Veyis. *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.

- Özel, Ahmet. *TDV İslam Ansiklopedisi Dini Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2023.
- Polat, Kemal. “Kutsal Nesnelerle İlgili Halk İnanışları”. *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 101-134. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Risen, Jane L. “Believing What We Do Not Believe: Acquiescence to Superstitious Beliefs And Other Powerful Intuitions”. *Psychological Review* 123/2 (2016), 182-207.
- Rudski, Jeffrey Michael. “The Illusion of Control, Superstitious Belief, and Optimism”. *Current Psychology* 22/4 (2004), 306-315.
- Tanyu, Hikmet. “Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit Ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma -1”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI/1-4 (1976), 123-142.
- Turgay, Nurettin. “Kur’ân Çerçevesinde Hurâfeler ve Korunma Yolları”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/1 (2006), 21-40.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. Ankara, 2023.
- Uslu, Fatih - Demir, Erdi. “Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme”. *Hacettepe*

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 40/1
(2023), 289-299.
<https://doi.org/10.32600/huefd.1184085>

Watts, Ashley L. vd. "Illusory Correlation". *The Encyclopedia of Clinical Psychology* (First Edition). ed. Robin L. Cautin - Scott O. Lilienfeld. John Wiley & Sons Inc, 2015.

Yaran, Rahmi. "Bid'at". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/129-131. İstanbul: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, 1992.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Hurafe". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18/382-384. İstanbul: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, 1998.

Yel, Ali Murat. "Hurafe". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18/381-382. İstanbul: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, 1998.

Yıldırım, Leyla. *Bid'atler, Hurafeler ve Malatya Örneği*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Kişisel Görüşmeler

Altun, Bekir. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Demir, Sümeyye. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Demirci, Abdullah. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Gashi, Feim. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Eryılmaz, Enes. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

İpek, Mikail. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Memiş, Fatih. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Nair, Ahmet. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2025.

Yalçın Çınar, Çağrı. “Kişisel Görüşme”, Kırklareli Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Birimi, 2025.

EKİTAP

Elinizdeki eser, sağlıklı ve sahih dini bilgiyle çatışan; tevhid inancını zedeleme riski taşıyan alternatif inanış ve uygulamaları ele almaktadır. Özellikle ilahiyat fakültesi öğrencileri arasında yaygınlık kazanan halk inanışlarını merkeze alan çalışma, bu inanışların İslam'ın temel ilkeleriyle uyumunu sorgulayarak farkındalık oluşturmaya amaçlamaktadır. Günümüzde sosyal medya aracılığıyla yaygınlaşan "evrene mesaj gönderme", "ruhsal arınma", "travma temizleme" gibi söylemler; hakiki güç ve yaratma vasfını Allah'tan başka varlıklara isnat etme tehlikesi barındırmaktadır. Geleneksel halk inanışlarıyla birleştğinde bu durum, kanıksama ve hassasiyet kaybını artırmaktadır. İlahiyat öğrencilerinin taşıdığı dini ve toplumsal sorumluluk dikkate alındığında, bu alandaki bilinçlendirme çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Kitap; sade, anlaşılır ve erişilebilir bir dil kullanarak saha verilerine dayalı analizler ve uzman görüşleriyle, temel düzeyde güvenilir bir başvuru kaynağı sunmayı hedeflemektedir.

ISBN 978-625-8731-94-1

9 786258 731941